

IV

Epp Ehand, Maia Möller

Kokkuvõte ajakirjandusüliõpilaste hinnangutest raadiosaadetele

Käesolev artikkel annab ülevaate aastatel 1997-2000 Tartu ülikooli ajakirjandusüliõpilaste poolt kirjutatud raadiosaadete analüüsist ja kuulamispäevikutest (53 analüüsi ja 38 kuulamispäevikut, neis vaadeldud saadete loetelu on ära toodud artikli lisas). Kuulamispäevikud sisaldavad raadio kuulamisel tehtud märkusi ja tähelepanekuid, analüüsid on süstemaatilised ja põhjalikumad käsitlelused.

Kuulatud on Vikerraadio, Kuku Raadio, Raadio 2, Klassikaraadio, Uuno Raadio, Raadio Ringi, Tartu Raadio, Raadio 4, Russkoje Raadio, Raadio Puls, Päikeseraadio, Raadio Viru, Vaba Euroopa ja Ameerika Hääle 258 saadet või saate- või programmiõitku.

Analüüsist põhjal saab teha kahesuguseid üldistusi. Esiteks selle kohta, milline on ajakirjandustudengite silmis hea raadiosaade. Hea saate kriteeriumid on läbi kõikide analüüsist enam-vähem samad. Teiseks saab teha üldistusi selle kohta, kui heaks või halvaks on üliõpilased raadiosaateid hinnanud ja milliseid probleeme pidanud keskseteks. Et analüüsijaid on palju (ligi 60) ja nad on kokku raadiot üsna palju kuulanud, annab taoline ülevaade raadiosaadetest üsna hea pildi.

Kuulatud saated mahuvad 11 tingliku tüübi alla: 1) ühiskondlik-politilised vestlussaadet, 2) teemasaadet ja helilõigud, 3) uudisteprogrammid, 4) nn segasaadet, 5) kunstilised saadet, 6) lastesaadet, 7) loengud, 8) huumorisaadet, 9) portreesaadet, 10) muusikasaadet ja muusikaprogrammid, 11) spordiülekanalad.

Erinevat tüüpi saadetes kerkivad üles erinevad probleemid või samad probleemid erineval kujul ja üliõpilased esitavad sellepärast saadetele ka erinevaid nõudmisi. Sellepärast vaatleme allpool erinevaid saatetüüpe eraldi. Samas ei sõltu mõned hin-

damiskriteeriumid saate tüübist. Igal juhul hinnatakse harivat saadet – kas see haridus on siis muusikasaadetes artisti nimi ja muusikaloo taustandmed või uudisteprogrammides uudised või ajaloosaates ajaloolised faktid või kuuldemängude esteetiline mõju. Teiseks nõuavad üliõpilased, et kõik raadiosaated – ka väiksele sihtauditooriumile mõeldud saated – peaksid olema kõigile mõistetavad, see tähendab, et eetris ei tohiks olla segast juttu (mõtlemisvead, kitsa grupi naljad, släng, hääldusvead, halb diktsioon jms). Kolmandaks peaks raadiosaade kuulajale korda minema, teda huvitama ja puudutama. Kuulaja petmist, tema aja ratskamist, üleolevat suhtumist kuulajasse ja rumala või/ja igava jutu rääkimist eetris peetakse lubamatuks.

Ühiskondlik-poliitilised vestlussaated

Siia gruppi kuuluvad Raadio 2 "Olukorrast riigis", Vikerraadio "Rahva teenrid", Kuku Raadio "Keskpäevatund", "Välismääraja" ja "Pressiklubi", eranditega ka Vikerraadio "Maailm täna". Kolm esimest on vestlused nädala aktuaalsetel teemadel. "Välismääraja" puhul on temaatika kitsam – nädala välispoliitika. Pressiklubi on igapäevane saade. "Maailm täna" on samuti eetris iga päev – mõnikord kui välispoliitiline vestlussaade, teinekord kui välispoliitiline monteeritud teemasaade.

Sellistelt saadetelt ootavad üliõpilased arutlust ja uute seoste loomist. Arukat juttu, analüüsi ja uusi teadmisi kuulatud saadetes ka oli, aga selle kõrval esinevad üliõpilaste hinnangul ka ebameeldivad tendentsid. Probleemina näevad nad eelkõige faktidele toetuva analüüsi asemel põhjendamata hinnangute ja muljete tulva kaldumist. Vähem esineb seda "Keskpäevatunnis" ja "Välismäärajas", rohkem "Pressiklubis" ja "Olukorrast riigis", kõige rohkem "Rahva teenrites". Edetabelite koostamine viimasena nimetatud saates on hinnangute loomise tipp ajakirjanike poolt. Näiteks 1999. aasta 11. septembri saates sai Lennart Meri plusspunkte selle eest, et ta on "suurimast suurim" ja Daimar Org miinuspunkte selle eest, et stuudios viibinud ajakirjanikud teda ei tundnud. Edetabelil puudub selge hindamisalus.

"Keskpäevatund" on analüüside põhjal vestlussaadetest kõige analüütilisem, arutlevam ja huvitavam, kuigi mõnikord on saate struktuur segane, mistõttu seda on raske jälgida. Analüüsijate sõnul tekib saates tihti peale tarbijalik (Tiido) – ärimehelik (Luik, Lang) opositsioon. Ühe üliõpilase sõnul häirib tegijate taust saate kuulamist: umbusaldust tekitavad meedia-ärimehed eetris.

Ka Kuku Raadio "Välismääraja" saab analüüsijate heakskiidu osaliseks – arutluskäigud toetuvad faktidele ja on üldiselt huvitavad.

"Olukorrist riigis" saate analüüsides tuleb välja, et tegemist on muljesaatega. Enamasti ei käsitle ega tõstata saatejuhid probleeme, vaid "annavad ülevaadet sündmustest", "mainivad", "märgivad" ja "tuletavad meelde", nagu nad ise ütlevad. Arutluse ja uute faktide asemel esitavad nad hulgaliselt oletusi.

Kuigi saade peaks kas siis käsitlema või kajastama terves riigis toimuvaid protsesse ehk nagu pealkirigi ütleb – rääkima olukorrist riigis, leiavad analüüsijad üksmeelselt, et tihti keskendutakse üksnes Tallinnas toimuvale. 1999. aasta sügisel eetris olnud saadetes oli tüüpiliseks kohalike omavalitsuste valimiste teema Tallinna linnavalitsuse näitel.

Saatejuhid jätavad mulje, nagu teaksid nad kõike ja kui ei teagi, siis on mõlemal alati kindel arvamus. Jutt on lihtne, kujundirikas, noortepärane, huumor kuiv, stiil väljapeetud, mis omakorda toetab mulje tekkimist.

Kuku Raadio "Pressiklubi" tase on analüüsides põhjal ebaühtlane ja oleneb konkreetse saate külalistest ja saatejuhust. Põhilise probleemina ilmneb teemadest ülejooksmine. Teemakäsitus jääb tihti poolikuks või lõpetamata. Sellega kaasneb hinnangute andmine ilma oma arvamust seletamata. Näiteks 1999. aasta 23. oktoobri "Pressiklubis" rääkisid ajakirjanikud, et elu Eestis on paremaks läinud, aga ühtegi näidet selle kohta ei osanud nad tuua. Saateanalüüsija kirjutab, et jutt käib üldtuntud tõdede tasandil, seejuures toetavad ajakirjanikud parempoolset maailmavaadet. Väärtustatud on oma maja, raha, stabiilsus, noorus, kiire kohanemine. Halb on Edgar Savisaar.

Laiem probleem on see, et suhteliselt samasugused väärtused on levinud ka teistes vestlussaadetes. Näiteks suure poliitilise toetusega Keskerakonda halvustatakse või ignoreeritakse üleüldiselt. Ajakirjanike elukogemus ei toeta mõnel juhul seda maailmavaadet, mida nad esindavad – sel juhul tõuseb küsimus, kas ajakirjanikega manipuleeritakse või manipuleerivad nad ise kuulajatega.

Põhjendamata hinnangulisuse üks põhjus võibki olla see, et raadiosaadetes räägivad omavahel sarnaste vaadetega inimesed. Kui kõik rääkijad on juba ette lähedasel seisukohal, siis pole vaja üksteisele oma seisukohti faktidega põhjendada. Tähtsaks muutub efektsete lausete vahetamine. Ajakirjanikud hakkavad esinema, mitte ei räägi.

Eelmiste probleemidega seoses tõuseb esile ajakirjaniku rolli probleem – ajakirjanik käitub tihti staarina, lähtub kuula-

jate asemel enda ja oma sõprade ringi huvidest ning manipuleerib kuulajaga. Üks analüüsija leidis, et 1999. aasta 11. septembri saates "Rahva teenrid" kasutasid ajakirjanikud 18 erinevat manipuleerimisvõtet.

Professionaalse ajakirjanikuna tõstetakse seda tüüpi saadete analüüsides üksmeelselt esile Harri Tiidot, sest ta on avameelne oma poliitiliste eelistuste väljendamisel, aga valmis seejuures arutlema, toetub faktidele ja esitab oma mõttekäigud selgelt.

Teemasaated

Siia gruppi kuuluvad filmi- ja teatrisaated, kirikusaated, maaelusaaed ja teised konkreetse teema kesksed saated. Teemasaadete puhul on üliõpilaste hinnangul eelkõige probleemiks saate laialivalgumus ja saateküsimumise ähmane tõstatamine. Näiteks 2000. aasta 6. jaanuari saates "Spekter" oli intervjuu algklasside õpetajaga, lugu täiskasvanute vägivalla ohvriks langenud laste psüühilistest traumadest, sellest, kuidas lapsed veedavad koolivaheajaga, viisakast käitumisest parkides ja haljasaladel, ning õpetajate lehe tutvustus. Seda saadet analüüsinud tudeng jõudis järeldusele, et saatel puudub ühtne idee ja eesmärk, kui puudub aga eesmärk, siis puudub ka funktsioon.

Üheks suureks grupiks teemale keskenduvate saadete hulgas on "Maailmapildi" saated Vikerraadios. Üliõpilaste arvates on saatesarja pealkiri väga hea, ühtaegu sügav ja laulatuslik, lubab käsitleda igasuguseid arvamusi, suhtumisi, tegevusi ja kogemusi. Põhjalikumad analüüsid käsitlevad saateid aastast 1997 ja enamuse tollaseid toimetajaid praegu neid saateid enam ei tee. Peamine, mida analüüsijad toonastele toimetajatele ette heidavad, on see, et nad lähevad tavaliselt alati kõige lihtsamat teed: saate vormina on kasutatud peaaesjalikult intervjuud, mis omakorda on toimetamata. Mõnel juhul saatejuhid isegi ei sõnasta saate teemat, rääkimata probleemide püstitamisest. Sõltuvalt sellest, kui emotsionaalsed on esinejad, on mõnel juhul jäänud domineerima üsna tähtsusetud teemad. Sageli on analüüsijate hinnangul saadetes väärtused paigast ära. Vahel ei määratle saatejuht ka saatekülalise rolli, lastes tal siia-sinna laperdada. Tihti on saated ülevaatlikud, lugusid jutustavad, domineerib maailmanägemine kõige lihtsamal mõttes. Põhjusti ei pärita ega uurita. Teemaarendus jääb tihti tutvustavaks ja poolikuks, põhiliseks on muljete edasiandmine.

Leides, et väga palju sõltub toimetajast, sellest, kuivõrd ta püstatab, sõnastab probleemi ja saate teema, jõuavad analüüsijad toimetaja vastutuse probleemini. Mis juhtub, kui toimetajal jääb puudu vastutusest kuulajate ees? Üks analüüsija kirjutab: *"Pidev poolikute ja sõnastamata mõtete produtseerimine viib ühiskonna pooliku sõnastamise ja mõtestamiseni."*

Samas toovad üliõpilased "Maailmapildi" sarjast välja ka suurepäraseid saateid, milles teemaküsitlus on süvitsi minev ja milles on olemas nii emotsionaalne kui teaduslik, ühe inimesega, tema identiteediga seotud, ja laiem, ühiskondlik tasand.

Vikerraadio "Argipäeva" saadete analüüse lugedes tundub, et saated on justkui protokollilised. On saateid, mis toetavad kodanikku kui avalik-õigusliku meediakanali subjekti, aga pole saateid, mis toetaksid inimest. On küsitav, kas seda inimest toetavat saadet peaks just sisepoliitika saadete hulgast otsima, aga ehk siiski. Pole ju poliitika ainult poliitikute ja riigi jaoks, vaid iga inimese jaoks.

Uudisteprogrammid

Uudiste puhul on kõikide raadiojaamade puhul tüüpiline, et eesti ja välisuudiste blokk on eraldatud. Ühelt poolt on see loogiline järjestus, mis loob pildi kodumaal ja alles siis välismaal toimuvast, teisalt jälle tekitab see välisilma ja Eesti vahele tarbetu barjääri.

1999. aasta 9. juuni "Päevakaja" analüüsist selgub, et ülekaalus olid kodumaised uudised, neist omakorda pea kõik olid seotud Eesti riigi ja riigiametnikega. 16 uudises tsiteeriti 25 allikat, neist 16 ehk 64% olid riigiasutused. Keskerakonna esimehe Edgar Savisaare mõtteid kasutati kontekstist väljarebitult, mis näitab veel kord seda, kui vähe ajakirjanikud respektivad erinevaid arusaamu. Ka Kuku raadio "Päevapilgus" on rõhk ametlikel allikatel, samas kasutatakse allikatena aga rohkem ka ettevõtlusega seotud inimesi.

Tavaliste inimeste arvamusi ja vaateid kasutatakse eelkõige Ameerika Hääles, kodumaistes uudisteprogrammides taolised allikad peaaegu puuduvad.

Uudised tehakse valdavalt pressiteadete ja infoagentuuride analüüside põhjal, mis sellise operatiivse meediumi puhul on teatud määral paratamatu. Kindlasti peavad üliõpilased probleemiks aga seda, et vähe pööratakse tähelepanu küsimuseasetusele. Ei läheneta mitte kuulaja tasandilt, vaid kuulajale teatatakse, mis tähtsat asja aetakse.

Teised saated

Segasaateid, kunstilisi saateid, lastesaateid, loenguid, huumorisaateid, portreesaateid, muusikasaateid ja spordiülekandeid on kuulatud suhteliselt vähe (loenguid, huumorisaateid, lastesaateid ja kunstilisi saateid on suhteliselt vähe ka raadiote programmides). Seetõttu on ka üldistusteks vähe alust.

Segasaated on õõprogrammid, hommikuprogrammid ja keskpäevaprogrammid, mis hõlmavad erinevaid teemasid ja erinevaid žanre. Sedasorti saadete puhul nagu ka portreesaadete puhul peavad üliõpilased kindlasti oluliseks eluterve, sotsiaaliku ja rõõmsa meeleolu loomist. Portreesaadete puhul lisandub ootus jagada küsitletava kogemusi, et ajakirjanik võimaldaks kuulajal intervjueeritava maailmast osa saada.

Kunstilised saated on kuuldemängud ja kirjanduse ettelugemine, mida – vähe küll, aga siiski – võib leida peamiselt Vikerraadio programmist. Kuuldemängude kohta on kuulamispäevikutes arvatud, et just need kannavad edasi inimeseks olemise põhiväärtusi, ja sellepärast on tähtis, et neid ikka tehaks ja ette mängitaks.

Päris lastesaateid me analüüsitud saadete hulgast ei leidnud, küll aga õhtujutu Vikerraadios. Unejuttu loeti analüüsijate hinnangul hästi – aeglaselt, rahulikult ja lastele arusaadavalt. Kahjuks ei kõlanud aga unejutu alguses ega lõpus vana tunnuslaulu ja taustaks ei olnud mingeid helisid ega muusikat. Üks analüüsija leidis, et kuivõrd lastesaateid peale õhtujutu niikui pole, võiks pärast õhtujuttu tulla ka mõni lastelaul, et lapsed raadiot päris vihkama ei hakkaks. Miks mitte seesama laul, mis seal varem oli?

Muusikasaadetest ja -programmidest hindavad üliõpilased hariva momendiga saateid, kust saab muusika kohta ka teadmisi juurde, seejuures peaks aga domineerima siiski muusika, mitte saatejuhi isik. Muusika kommenteerimine ei ole isiklik mulje, vaid ühe nähtuse seostamine teistega – isikupärasel viisil küll, aga siiski põhjendatult. Halvaks peetakse isiklike hinnangute üleküllust, slängi, parasliitväljendeid, nimede vigast hääldamist, faktivigu, rääkimist väiksele kuulajaskonnale (nii et see on teistele arusaamatu), ja kuulaja rumalaks pidamist.

Kokkuvõte

Kõlge üldisemalt on hea raadiosaade ajakirjandusüliõpilaste jaoks selline, kus kuulajaga suheldakse kui võrdse partneri-

ga, kus räägitakse arusaadavalt ega jäeta varju olulisi seoseid, kusjuures saade on terviklik ega riiva kõrva esteetilises plaanis.

Kõrgelt on hinnatud mitmekesine ajakirjandus – korduvalt on rõhutatud teineteise täiendamist. Mida rohkem teemasid, eetrisse pääsejaid, saatetüüpe ja žanre, seda parem. Raadio-saadete analüüsides tuleb välja, et selles mõttes on praegune pilt kahjuks üsna vaene. Teisiti öeldes, meie avalik väli on üsna kitsas. Palju olulisi teemasid on kõrvale jäetud. Isikuid, kes raadio-saadetes sõna saavad, on vähe, ka on vähe erinevaid vaate-punkte. Sama nähtuse juurde kuulub analüütilise vestluse kadumine põhjendamata hinnangutesse. Kui kõik vestlejad on juba ette ühel arvamusel, siis pole vaja kiltust ega laitust fakti-dele rajada.

Kui kujutada avalikku välja ette linnana, peamagistraalide ja kõrvaltänavatega, siis meie linn on väike. Kõrvaltänavaid on vähe. Raadiosaadetes on Eesti veel väiksem, kui ta tegelikult on.

Põhiline probleem, mille tõttu hea saade jääb sündimata, tundub olevat küsimus ajakirjanikust ja ajakirjandusest – mille ja kelle heaks nad iga päev tegutsevad. Kas kõigile inimestele või kitsale grupid või iseenda jaoks?

Kui ajakirjandus on inimeste jaoks, siis peaks ta inimest toetama. Seda nii kodanikuks olemisel, inimeseks olemisel kui lihtsalt hakkamasaamisel keskkonnas – nii sotsiaalses kui looduslikus. Raadiosaadete analüüsides tuleb välja, et tihtipeale ei lähtu ajakirjanikud nendest põhimõtetest, vaid ajavad eetris mingit oma asja. Kõige rohkem tähelepanu pööratakse inimesele kui kodanikule, kuigi tihtipeale kahjuks ülevalt alla: kodanikku teavitatakse sellest, mis riigis toimub. Kõige vähem aidatakse kuulajat tema eksistentsiaalses mures.

Nende probleemide lahendamisel on oluline roll avalik-õiguslikul ringhäälingul, sest kui ajakirjandus on inimeste jaoks, siis avalik-õiguslik ringhääling on seda juba oma kontseptsiooni poolest eriti. Kui avalik-õiguslik ringhääling pakub inimestele üha paremaid saateid, siis tõmbab see ühisel ajakirjanduslikul väljal kaasa ka erameedia.

Lisa. Kuulatud saated ja saate- või programmilõigud aastatest 1997–2000

(* – saate eetriaeg märkimata)

Vikerraadio – Argipäev *: 28.05.99; 03.01.00; Bluesitänaval 10.01.00; Eesti Luterliku Tunni saade 09.09.99; Filmimaagia 15.01.00; Filmodroom 16.10.99; jalgpalliülekanne Eesti – Šoti 08.09.99; Kirikuelu *: *;

Kirjutamata memuaare 04.09.99; Kodukäija 09.01.00; 03.01.00; kuuldemäng 19. 09.99; kuuldemäng "*Dream jockey*" 09.01.00; kuuldemäng "*Hippopotamus*" 05.09.99; kuuldemäng "*The Fool on the Hill*"*; kuuldemäng "Vesi voolab Pariisi rentslites" 12.09.99; kuuldemäng "Vulkaan" 24.10.99; KÕP 29.10.99; 12.09.99; *; 04.01.00; 27.12.99; 29.12.99; *; 11.01.00; 03.01.00; 20.11.97; Lastetuba 08.01.00; Maailmapilt 13.11.97; 09.12.97; 11.11.97 kell 9.30; 11.11.97 kell 10.30; 12.11.97; 97. aastal; 04.01.00; 05.01.00; 11.01.00; 22.12.99; 13.01.00; Maailm täna 14.01.00; 10.06.99; Maalehega maale *; 16.01.00; Metamorfoos 15.01.00; Mängiv inimene 16.01.00; Müstiline Venemaa 16.01.00; Olemise sisu 09.10.99; Persona 31.12.99; programmilõigud ühest nädalast 1999. aasta kevadel; Päevakaja 09.06.99; Päevastüda 11.01.00; Raadiohommik 09.09.99; 12.01.00; raadioteater "Peetri kutsikas" 31.10.99; Rahva teenrid 15.01.00; 11.09.99; 10.10.99; 13.11.99; 2000. aasta jaanuar; 06.11.99; 02.10.99; detsember 1999; saade ajavöönditest *; Spekter 13.01.00; 06.01.00; 09.09.99; *; 08.09.99; Sport 16.01.00; Teatrisajand 29.12.99; Tähtpäevatud 16.01.00; unejutt "Suur võistlus" 15.01.00; Unustamatud 09.01.00; 08.09.99; uudised *; 14.01.00; 02.09.99; 09.09.99; 08.09.99; Vello mikser 15.01.00

R2 – Ajalootund 27.12.99; *; *; *; Allan Roosileht 14.01.00; *; 10.01.00 Eesti kabel; 07.01.00 Ehast koiduni *; Et R2 maa *; 14.01.00; 11.01.00; Jõulukontserdi eel 25.12.99; Jõulukontserdi vahel tehtud intervjuu 25.12.99; Kahega lõunal 27.12.99; 12.01.00; Kaidi Kleini saade *; Koit FM *; Kunstikanal 16.01.00; 11.10.97; 12.09.99; Laupäevavision 13.01.00; Linnadzungel 22.12.99; 12.01.00; Metallion 19.01.00; Märt Rannamäe *; Olukorrast riigis 02.01.00; 14.11.99; 19.09.99; *; 16.01.00; 09.01.00; 05.09.99; 12.09.99; 17.10.99; 29.11.99; 05.12.99; 26.12.99; 07.11. 99; 24.10.99; otsetülekannet Hollywoodi klubist 04.09.99; 11.09.99; pooltunni-uudised *; 21.01.98 Propaganda 10.01.00; Rahva oma kaitse 07.12.00; 04.01.00; *; Reggae Power 20.12.99; R12 11.12.99; 15.01.00; Sinu saade *; Timbulimbu show 08.01.00; Vibratsioon 22.11.99; 08.09.99; Võrgutaja 16.01.00; *; Ärikanal 18.06.99

Kuku – FM 15.01.00; Infoselver 10.01.00; mai 99; Keskpäevatud 08.01.00; 15.01.00; 25.12.99; 30.10.99; 31.12.99; 04.12.99; 29.05.99; Kreisiraadio 18.12.99; 11.09.99; Kukul külas 09.01.00; *; 16.01.00; Lahe laupäevaõhtu 08.01.00; 15.01.00; Liivakell 15.12.99; 13.01.00; 18.11.99; Linnatud Mulgi Kuku 04.12.99; Lõunapäevaleht 14.01.00; Maailmamuusika 03.01.00; Mida teha, kui midagi teha ei ole? 15.01.00; Murumängud vabariigis *; 15.01.00; september 1999; Paralleelid 29.11.99; Pressiklubi 28.12.99; 27.10.99; 07.01.00; 11.01.00; 20.10.97; 17.11.97; 14.06.99; mai 1999; *;

Publikumärk *; 12.09.99; Päevapilk 29.11.99; 13.01.00; 11.01.00; 26.10.99; Raadioexpress 10.01.00; Terviseks 15.01.00; Teisipäeval teiega 11.01.00; Tiptund 11.01.00; 13.01.00; mai 1999; Tund Annega 09.01.00; 12.09.99; 16.01.00; Vaba Euroopa mai 99; juuni 99; 15.01.00; Vahetund Postimehega 29.12.99; VOA 29.11.99; 06.01.00; Välismääraja 19.09.99; 05.09.99; 12.09.99; 17.10.99; 02.01.00; 16.11.97; 23.05.99; 16.01.00; Ärataja 18.06.99; 21.06.99; 12.09.97; Öös on inimesi 14.01.99; 10.01.00; 12.01.00; Ülikoolilinnatund 15.01.00

Uuno – programmilõigud *

Klassikaraadio – Ahjusoe, aga mitte ainult 14.01.00; Eesti Heliloojate Liit – 75! 16.01.00; Hommikumuusika 27.01.00; Nyd muusika 15.01.00; Talveklassika 07.01.00; Vaba Euroopa 15.01.00

Raadio 4 – Ajalugu nüüd *; Baranka *; Jõuluühvang *; Raadio Vabadus 05.01.00; Silmaring *; Tere hommikust, Eesti! *; Terve mõistus *; Vaateväli *

Tartu Raadio – Anekdoovid 07.01.00; Faasinihe 08.01.00; Meeste jutud 19.09.99; Miski pole püha 15.01.00; neljapäevane programm 27.05.99; Portreeintervjuu 02.01.00; Postimehe pooltund 15.01.00; *Silverscreen* 02.01.00; *; Sport 07.12.00

Raadio Viru – Kipspead 10.01.00; Limiideta 14.01.00

Raadio Ring - Linnatund *; soovisaade 16.01.00; uudised 16.01.00

Ruskoje Radio – Õhtukellad *

Päikeseraadio – uudised 21.12.98

Holger Berg

Varakapitalistlik "Keskpäevatund"

Raadiosaate ideoloogia analüüs

"Kas tõesti eestlased on nii lollid, et meie airuke ülesanne selles maailmas on panna McDonaldsis ühte kotletti kahe saiatüki vahele?" Rein Lang, "Keskpäevatund", 25. detsember 1999

Igasugust kommunikatsiooni võib kriitilise kommunikatsiooniuurimise kohaselt käsitleda ideoloogilisena. Ideoloogia on mõtlemise raamistik ja üldstruktuur, millest lähtuvalt maailma vaadeldakse. Teisisõnu on see väärtuste ja uskumuste kogum, tähenduste ja ideede üldine tootmismehhanism. Ideoloogia eesmärk on auditooriumi veenda, et mõned väärtused ja ideed on rohkem või vähem loomulikud ning iseenesestmõistetavad ja et see on alati nii olnud.

Käesolev analüüs püüab Kuku raadio saate "Keskpäevatund" näite varal näidata, kuidas praegune Eesti erameedia representeerib Eestit kui varakapitalistlikku üleminekuriiki, kritiseerides eelmist ühiskonnakorda ning ironiseerides selle pärandi üle ja suhtudes kriitikavabalt tulevikuutooplatesse.

Analüüsi aluseks on laupäeval, 25. detsembril 1999 kell 12 eetris olnud "Keskpäevatund", mil saadet tegid Hans H. Luik, Rein Lang ja Harri Tiido.

"Täna räägime korruptsioonist."

Veel enne, kui muutub oluliseks, kuidas millestki räägitakse, on tähtis, millest räägitakse. Valitud teemad annavad auditooriumile märku, mis on ühiskonnas kõnelemisväärtline.

Analüüsitavas "Keskpäevatuunis" olid päevakorral prügivedu, korruptsioon linnavalitsuses, katusepakkujad, ETV majandusseis, sajandivahetus ja kodakondsus teenete eest. Sisuliselt viitavad kõik teemad peale sajandivahetuse väljakujunemata reeglitega ühiskonnale. Prügivedu on ajalooliselt maffiastruktuuridele südamelähedane valdkond (sellele seosele viitavad ka saatetegijad). Korruptsioon riigiasutustes lakkab just ühiskonnas, kus ühed reeglid on kaotanud kehtivuse ja teisi pole veel asemele tekkinud. Teema "ETV kui riigistruktuuri

majandusraskused" viitab liberaalse majandusmudeli müüdi-
le, mille järgi riik on halb peremees. Kodakondsuse teema on
valdavalt üleval ühiskondades, kus kodanikuks olemise küsi-
mus on lahendamata. Eesti ühiskonnas seostub kodakondsus
põhilselt probleemsete muulastega.

"Tema on käinud siin pappi tegemas."

Mingil teemal rääkides valib autor vaatenurga. Nendest
tekstidest moodustuvad erinevad diskursused, kuhu kuuluvad
kõik mingit objekti sarnaselt käsitlevad tekstid. Diskursus on
seega asjadest kõnelemise viis. Analüüsitava saate puhul võib
välja tuua järgmised diskursused.

Avalike ja erahuvide seglajamise diskursus esineb peami-
selt riigiametnikest ja poliitikutest rääkides. Viidatakse sellele,
et poliitikud on sulid, äraostetavad ja ajavad peamiselt enda või
oma tuttavate äriasju. Sageli puudub konkreetne süüdistatav,
räägitakse abstraktselt. Näiteks: *"Ma ei tea miks, aga mulle jääb
küll selline mulje, no nii nagu tihtipeale jääb mulje, et Eesti riigi-
ametnikud või munitsipaalametnikud ei kaitse oma linna või riigi
huve, vaid kellegi teise huve ja see on väga sümptomaatiline."*

Rahva enesemääramisõiguse diskursus oli domineeriv
laulva revolutsiooni ajal. Aga ka saates on see diskursus ole-
mas. Näiteks: *"A miks siis nüüd ühtäkki tuleb nümmoodi välja, et
me anname nagu selle pealt raha teenimise võimaluse meie
enda arvel välismaalastele."* Või teine näide: *"Kas tõesti eestla-
sed on nii lollid, et meie ainukene ülesanne selles maailmas on
panna McDonald'sis ühte kotletti kahe saiatüki vahele, mitte mil-
legi muuga hakkama ei saa."*

Üleminekuühiskonna kui Metsiku Lääne diskursus – va-
nad reeglid ja normid enam ei kehti ja uued pole veel jõudnud
juurduda. Näiteks: *"Tegelikult on meil valida, kas karmi kätt näi-
tavat mingid legaalsed struktuurid ehk ametlik riigivõim, või
näitab karmi kätt meile Oleg Lvov, Polistxuk või keegi teine kol-
mas, võibolla see, kes eile õhtul näitas karmi kätt posti teel kelle-
legi Roosikrantsi tänaval elavale Sergeile, kes sai teatavasti kir-
japommi."* Või teine näide: *"Investeeringuid on väga naljakaid ja
raha päritolu meil eriti ei jälgita minu arvates."*

Areneva ühiskonna kui arengumaa diskursuses on ta-
vaks Eestit võrrelda mahajääjatega, läänemaailma silmis isegi
paariarüüdidega. Näiteks: *"Eesti on selles mõttes täielik Aafrika –
tuleb sisse mingi võltsplaat, makstes kaks ja pool dollarit, hulgi-*

ostja saab ta siis 55 krooniga juba, seal on vahekasum ja müüb edasi 100 või 120ga."

Raha tegemise diskursuses seletatakse ühiskonda kapitalistliku äritegevuse terminites. Telsisõnu on igasuguse tegevuse eesmärk võimalikult suur materiaalne kasu. Näiteks: "Minu arvates ei ole tema käinud siin teeneid tegemas, tema on käinud siin pappi tegemas, ja see on igal ärimehel loomulik roll. /.../ Sa arvad, et ta tuli siia tööd andma või? Ta tuli siia raha tegema, kuna see oli koht, kus seda sai teha, see oli piisavalt hall tsoon veel."

"Kuule, hakkame kurjategijateks, lähme katust pakkuma."

Saates kõnelejad räägivad lugusid. Kõneldavates lugudes on kindel sündmuste kulg ja põhjuse ning tagajärje seos, neis ilmnevad käitumismudelid, mida ühiskonnas loomulikuks peetakse. "Keskpäevatunnis" esineb lugudele rajatud ehk narratiivset tekstitüüpi palju. Mõned näited 25. detsembri lugudest.

Esimene lugu: "Igaüks, kes töötas või käis läbi kellegagi, kes töötas linna eelmises administratsioonis, teab tegelikult, kuidas asjad käivad. Sellest on võimatu mõnda vaadata – enampakkumised, kus alghinnapakkuja võidab mitmesugused kütuse, tee-ehtituse, tsiviilehituse tellimused [—] räägitaagu pärast ja protestitaagu kohtus, lepingud on selleks ajaks juba sõlmitud."

Teine lugu: "No vaat see riik on andnud tegelikult oma riisuguse viletsa PR-tegevusega sellise signaali ühiskonnale, et vaat kuskil seal Vitja ja Nikita või keegi, kes arutavad, et, näe, ei olegi nagu mitte midagi teha, ja siis ütleb Vitja, et kuule tead: hakkame kurjategijateks, lähme katust pakkuma."

Kolmas lugu: "Ja see politseinik, kes sellest teab, kust tuleb, kus on vaheladu, see saab iga hetk minna erarüüdes, kui ta on politseist saanud väikse jalahoobi seljale allapoole võõd, ta saab minna tagasi selle müüja juurde, ütleb et näed, et sinu politseilik jälitamine on lõppenud, aga nüüd algab business. Sinu vaheltkasu sealt on pool, teame kus sa raha hotad, teame mis kell Gena õhtul sularaha trassatsiooniks sinu putka ees peatub, kuhu ta selle viib, kõike me teame ja me ei taha palju, 10 %."

Kõikidel neil lugudel on sarnane struktuur: riik astub mõne sammu, selle tulemusel suureneb kuritegevus. Narratiiv viitab apokalüpsisele – ükskõik, mis riigis sünnib, tulemus on riigile negatiivne.

“Palju sa maksid, et sinna saada!”

Retoorilise võttena kasutavad saate tegijad ohtrasti irooniat. See on tähenduslik, sest iroonia on võõrandumise vorm. Iroonia saab sündida siis, kui on midagi, milles kahelda, midagi, millest võõruda. “Keskpäevatunni” tegijad võõrduvad nii eelmisest kui ka praegusest, nende endi loodud varakapitalistliku Eesti ühiskonnast. Iroonia kasutamine on nagu enesekaitse reaalsuse eest põgenemiseks.

Pögenetakse seadusetuse ja korrastamata ühiskonna eest, kus ringleb müüt raha maagilisest toimest. Tihti kasutatakse eneseirooniat, mis annab alust oletada, et saateosalised põgenevad ka iseenda eest, sest nad edastavad isiklikku kogemust. Näiteks: – *“Mul on selline saatus, et ma satun alati mingisugustesse kummalistesse kohtadesse. Ma ei tea küll miks, aga ma olen sattunud nüüd Tallinna prügila nõukogusse.”* – *“Küsime enne, eks ole, palju sa maksid, et sinna saada.”*

Või teine näide, kus naeruvääristatakse katusepakkumist kui minevikunähtust, mis aga hakkab uuesti jalgu alla ajama: *“Mitmed ettevõtjad on just läinud nädalal käinud kurtmas ja õelnud, et neile on taas ilmunud mingisugused mehed, kes räägivad vajadusest tellida turvateenuseid. – “No võibolla turvafirmad hoopis?” – “Ei, need ei ole turvafirmad, nad näevad natuke teistmoodi välja. Nad on väga intelligentse olemisega ja valgustavad teid teie äririskidest, näiteks purunevatest akendest, õhkulendavatest kioskitest ja muudest sellistest asjadest. See on muidugi tegelikult väga ohtlik märk. Sest niisugune teenus suudeti siit minema lüüa kuskil aastat neli-viis juba tagasi.”*

“Keskpäevatunnis” ironiseeritakse ka nõukogude ühiskonnas käibel olnud leksika üle. Kasutades väljendeid nagu “seltsimees”, “pehmelt öeldes hämar”, “oli puu otsas kui pauk käis” väljendatakse suhtumist kõne all olevasse objektile ja kantakse nõukogude ühiskonna raamistik ja ideoloogia üle praegusse aega, mis omandab sedakaudu möödunud ühiskonna varjun-di. See annab omakorda märku, et me pole lahti saanud mineviku taagast, vaid oleme endiselt sunnitud taluma selle ebakohti.

Sagedast kasutamist leiab tiitel ‘seltsimees’. Näiteks: *“Mina ei maksnud midagi, aga seltsimehed komandeerisid, et vaata, mis seal siis toimub.”* Või teine näide: *“Endine seltsimees, nüüdne härra Pahmurko olevat olnud ühe kolmetähelise organisatsiooni ehk KGB kaadritöötaja.”* Konstruktsioon “kolmetähe-line organisatsioon” on siin ühtlasi tähenduslik kui üks võimalikke KGB ja mineviku müstifitseerimise näiteid, mis omakorda suurendab minevikuvarju toimejõudu ühiskonna praegustele arenguprotsessidele.

Nõukogude ajakirjanduspraktikas oli tihti tavaks tähistada tegelikku olukorda opositsioonilise mõistega. Nüüd tehakse sama juba ironiataotlusega ka "Keskpäevatunnis". Näiteks: *"Tuleb välja, et selle prügiga on ka sünsamas Tallinnas ja võibolla mujalgi pehmelt öeldes väikesti probleemikesi."*

"Andkem võrdsed võimalused."

Keskpäevatund käsitleb ühiskonda kui ühest punktist teise liikuvat, kusjuures praegu ollakse kusagil vahepeal. Võõrandatakse nõukogulikust, sihiks on lääneliku ideoloogia omaksvõtt, mille all mõistame arenenud maailma väärtussüsteemi koos kapitalistliku turumajandusega. Selle maailma juurde kuuluvad ka sellised "enesestmõistetavused" nagu: riik on ebaefektiivne, aga erasfäär efektiivne; individuaalsed väärtused, vaba turukonkurents, võrdsed võimalused ja muu selline.

Tulevikuühiskonna väärtusi ja norme kahtluse ei seata. Neid ei kritiseerita, nende üle ei ironiseerita. Neid võetakse ainuvõimaliku lahendusena. See, "kuidas asjad peaksid käima", tuleb Keskpäevatunnis välja eksplitsiitselt, selgete väidetena, niilõelda programmilisena. Mõned näited: *"Pakkumiste aeg tuleks teha piisavalt pikk, hoolitseda, et pakkumised jõuaksid selle mere ääres kõikide potentsiaalseteni. Ja andkem võrdsed võimalused."* Või: *"Äri on alati risk. Ja äritegemises peab olema niipalju ausust, et kõik osapooled, kes teevad koos mingit bisnest, peavad võtma võrdsed riskid."* Või: *"On nii palju riigifirmasid, mida majandatakse täitsa kuulmatult, ütleme näiteks Eesti Raudtee, [olukorras] kus raudtee saab olema sel aastal, järgmisel aastal üks suuremaid ehitustellijaid üldse."*

Eesti – hullumeelne riik?

On ilmne, et kõnelemine kujundab ja konstrueerib tegelikust. "Keskpäevatunni" kuulajate jaoks kujuneb pilt Eestist kui ühest nõukogude koormat kandvast kasvuraskustes riigist, mille päästab liberalismi ideoloogia ja demokraatianormide võidulepääs.

Huvitav on märkida, et suurem osa "Keskpäevatunni" saatosalisi kuulub praeguse ärieltidi hulka, kellele valitseva klassina on oluline säilitada *status quo* ehk üleminekuühiskonna sogane vesi, kus senine kalapüük on olnud saagirikas. (Progammilist juttu päästvatest demokraatlikest väärtusest võib pida da ju ka osavaks suitsukatteks.)

Avalik-õigusliku meedia kontekstis võime küsida, kas pole viimase roll otsida just võimalikke ideoloogilisi alternatiive erameedia poolt toodetuile?

Mele Pesti

Vestlussaate näilised ja tegelikud eesmärgid: Olukorrast riigis

1990ndatel on Eesti suuremates raadiojaamades kindla koha leidnud päevapoliitikat kommenteerivad vestlussaated: Vikerraadios ja Raadio 2s korra nädalas, Raadio Kukes tihemini vahetavad ajakirjanikud vaba arutelu käigus arvamusi ja hinnanguid Eestis ja veidi vähem ka maailmas toimuva kohta. Avalik-õigusliku raadio programmis peaks ümbritsevat poliitilist reaalsust mõtestaval ekspertide vestlusel olema kindlasti tähtis koht. Ometi ei täida ükski neist saadetest täiel määral kommenteeriva vestlussaate eesmärke. Käesolevas artiklis on analüüsi aluseks Raadio 2 saade "Olukorrast riigis". Konkreetsest vaaten 1999. aasta 7. novembri ja 2000. aasta 9. jaanuari saateid.

Žanrist tulenevalt peaks saate eesmärgiks olema ühiskonnas toimuvate sotsiaalsete, poliitiliste, majanduslike ja kultuuriliste protsesside lähem valgustamine, potentsiaalsete huvigruppide väljatoomine, paralleelide leidmine maailma kogemusest. Teisisõnu, kommenteerivate raadioajakirjanike roll oleks tõmmata tähelepanu probleemide kontekstile, mis mitespetsialistile esmapilgul ehk märkamata jääb. Samuti peaksid nad looma uusi mõtteseoseid, andes kuulajale võimaluse need omaks võtta või tagasi lükata. Kuulajale peaks jääma lõplike järelduste tegemise võimalus.

Kui need tingimused on täidetud, saab rääkida kommentaarisaatest. Kuna "Olukorrast riigis" saate juhid loobivad tihti peale lõplikke järeldusi ja karme hinnanguid, toomata ära fakte endid, siis jääb nende saade lihtsalt vestlussaateks.

Hinnangud inimestele ja kohtadele

Kui juttu tuuakse sisse uus tegelane, märgistavad vestlejad teda tavaliselt mingi sildiga, kasutades selleks tihti ironiat või satiiri. Näiteks 9. jaanuari saates juhatatakse Peeter Lepa ja Elmar Sepa teema sisse rubriigipealkirjaga "Tipp ja Täpp", mis sobiks pigem huumorisaatesse. Võrdlus kutsub esile kaastähenduse: Tipp ja Täpp kui halenaljakad kujud, keda eriti tõsiselt

võtta ei saa. Muljet rõhutab see, et saatejuhid, ajakirjanikud Anvar Samost ja Hannes Rumm, meeste nimedes pidevalt vigu teevad: need on ju samased küll, aga saatejuhtide naeruhääline vabandamine saate alguses, et *“täna saates hakkame me vist küll nimesid sassi ajama”*, näitab nende üleolekutunnet inimestest, kellest kõneldakse.

Tihti iseloomustavad Rumm ja Samost inimese tutvustamisel teda lühida epiteediga (tavaliselt põhjendamata). Näiteid 9. jaanuari saatest: Sirje Endret nimetatakse *“Isamaaliidu kõrgeks funktsionäriks”* – hinnanguline ja negatiivset muljet tekitav sõna; Raimo Kägu on *“Eesti võimekamaid lobbymehi”*; üle viie aasta ühel kohal töötanud kantslereid nimetab Rumm *“sammalselgadeks”* ja nii edasi.

Välja tulevad kõnelejate geograafilised eelarvamused ja hinnangud. Kuna vaadeldud saadetes välispoliitikast eriti ei räägitud, siis oli sellist riikide paikapannemist vähem. Esines vaid väga levinud naabritega võistlemise tähtsustamist: *“Kahjuks ei õnnestunud meil jälle Leedust NATO-kõlblikkuselt mööda rühkida”*. Selgemalt võis märgata Eesti-sisest geograafilist hinnangulisust. Tallinna-kesksust ei väljendata küll otseselt, aga fraasidest *“Tallinna linnavalitsus”* või *“Tallinna linnavolikogu”* esimese poole ärajätmine annab mõista, et kui räägitakse mingist linnast, siis see tähendab Tallinna. Vaid üks kord rõhutatakse, et Lepp oli **Tallinna** linnapea, seda aga ironiseerimaks tema vähetuntuse teemadel (*“ta on nii vähe tuntud, et muidu võib mõne teise linnapeaga sassi minna”*), mitte aga sellepärast, et oleks normaalne iga kord mainida, mis linnast on jutt.

Hinnangulised sõnad

Mõnikord kasutavad saatejuhid mingeid sõnu või fraase veidi ebatavalises või sobimatus kontekstis, tekitades sellega uue hinnangulise tähenduse. Näiteks kirjeldab Rumm ministri venitamist kantsleri lahtilaskmisel lausega *“pidas väärika pausi”*, olles vahetult enne seda kirjeldanud, et minister tegi seda vaid avalikkuse lollitamiseks. Sõna *“väärikas”* saab siin vastupidise tähenduse.

Ebameeldivate või ebaõnnestunud protsesside kohta kasutavad Rumm ja Samost tihti omadussõnu *“põnev”*, *“huvitav”*. Ajakirjanikule pakub kahtlemata huvi kõik, mis annab tööd – ja mida skandaalsem, seda parem. Aga seda raadios välja öelda on ebaeetiline.

Autorita hinnang

Tihti esitavad saatejuhid üldtunnustatud normide pähe mingeid hinnanguid, mille autorit nad välja ei too. Näiteks alustab Rumm kantslerite sobivuse analüüsi lausega, mis kõlab lausa aksioomina: *"Leiwo ja Martin ületavad ammu selle viiskuus aastat, mis on otstarbekas aeg hoida inimest ühe koha peal."* Nii selles kui ka senist kantslerite vallandamist "rahulikuks ja mõnusaks" nimetamises võib olla tõtt, aga ütle mata jääb, kelle hinnangul sellised arvamused põhinevad. Parem variant on see, ku kõnelejad ausalt tunnistavad, et nende jutt põhineb vaid isiklikul arvamusel, tihti ka vaid ennustustel. Sedagi teevad nad sageli, omistades siis ka oma hinnangule absoluutse kehtivuse.

Mitteverbaalsed hinnangud

Hinnangute andmiseks on raadios ka mitteverbaalseid võimalusi, näiteks intonatsioon, pausid ja naer. Esimese näiteks on hinnangu andmine ühele organisatsioonile (paksus kirjas sõnad olid kõnes tugevalt rõhutatud): *"Loodan, et ma ei eksit väga kõvasti selle organisatsiooni nimega, millest ma rääkida tahan. /.../ Oli vist Rahvuskultuuri Fond, neid fonde on ju Eestis mitu. Või oli see mingi Kultuuri Fond või midagi taolist ühesõnaga."* Hinnang on antud juba tõdemusega, et selliseid fonde on ju nii palju, et nimigi enam ei loe, intonatsioon lisas irooniat.

Saate jooksul on kaks naerupuhangut, mis ühtteist kõnelejate kohta reedavad. Üks on saatelõigus, kus kirjeldatakse hea poliitiku, Jüri Luige oletatavat käitumist siis, kui on vaja kedagi lahti lasta: *"Lahkutakse fotograafide välklampide sähwatuste saatel ja osapooled manavad alles nurga taha näole selle grimasse, mida nad tegelikult turnevad"*. Naeru taga peitub kurb tõdemus, et just see uus poliitikategemise viis, mida osavamad on ka Eestis ära õppimas, on läbinisti võlts. Teine tugevam naerupahvak saadab Lasnamäe linnaosa vanema Starostini ja teiste poliitikas püsivate kurikaelte moraalse ümbersünni võimatusest rääkimist – selles naerus peitub kurbus valede inimeste võimulpüsimise pärast ja võimetus sel puhul midagi ette võtta.

Põhjendamata hinnangute laviinist ja analüüsi vähesusest võib järeldada, et kommentaarisaate eespool nimetatud eesmärgid ei ole saate "Olukorrast riigis" tegijatele primaarsed. Mis on nende tegelikud eesmärgid? Tundub, et saatejuhid püüavad üksnes endale läbinägeliku ja kõike ette teadva ajakirjaniku imago loomise poole.

Kahtlejad

Loodava imago tähtsaim komponent on kahtlev-ironiline holak kõigi ja kõige, eriti Eesti poliitikasse puutuva suhtes. Näiteks 7. novembri saates mainib Samost, et Tarmo Leinatamm oleks võinud Tallinna abilinnapeaks saada, sest: *“Kui vaadata, mis Tallinna linnavalitsuses toimub, siis sellise heas mõttes nihestatud huumoritauga oleks seal väga lihtne.”* Siin on tunda ironiat ja küünilisust.

Saatejuhid välistavad algusest peale variandi, et võimalikud ei teegi äkki kõike omakasust. Loomulikult peab ajakirjanik tähelepanelik olema, aga nemad mängivad ühiskonna valvekoera rolli groteskini välja. Valgustades Tallinna eelmise linnavalitsuse naljakaid ettevõtmisi, põõravad nad täiesti huumoriks linnavalitsuse viimase otsuse: panna linnavaras ameti juhiks endine juhi kohusetäitja Priit Pärtelpoeg. Võimalik, et see oli vale valik ja seotud poliitiliste mahhinatsioonidega, mille hüpoteese Samost ja Rumm ka esitavad. Aga nad ei too välja ühtki fakti ja elimineerivad algusest peale variandi, et äkki oli Pärtelpoeg siiski võimalikest variantidest parim.

Samas lõigus kasutavad saatejuhid targa mehe mulje süvendamiseks ka klassikalist manipuleerimisevõtet: vähetuntud võõrsõna kasutamist ilma seda lahti seletamata. Samost ütleb, et *“uuel linnavalitsusel tuleb kena summa välja kätta, kui nad tahavad sellest implantaadist lahti saada”*. Ilmselt ei tea suurem osa raadiokuulajaist, et see sõna tähendab kunstlikult sisestatud kudet. Imelik võõras sõna negatiivses kontekstis kujundab kindlasti kirjeldatud isikust halba muljet.

Sõnavalikust on samuti aeg-ajalt võimalik leida ilmseid viiteid sellele, et kõnelejad peavad kogu poliitikat rāpaseks mänguks. Nende jutu järgi on Eestis paar salapärast juhti, kes istuvad ja tõmbavad nõõre, kõik teised poliitikud on aga mario-nettnukud.

Seda toetavad näiteks Rummi laused *“Möödukad korjasid Ivar Virkuse üles ja komandeerisid linnavalitsusse”* või *“Tarmo Loodus toodi lohutuseks Tallinna siseministriks”*. Saatejuhid kasutavad inimestest kõneldes nende iseloomustamisel enamasti ironilist tooni.

Aeg-ajalt laieneb see ka organisatsioonidele. Pea igas saates öeldakse midagi ironilist Kesk- või Koonderakonna kohta. 7. novembri saates kulutatakse mitu minutit majandusministerrüüri üle naermiseks ja selle asutuse mõttetuse tõestamiseks.

Arvamusliidrid

Saatejuhid pöörduvad teinetelse kui spetsialistide poole – üks on majandus-, teine poliitikaasjatundja – ja küsivad vastavatel aladel üksteiselt nõu. Nad tähtsustavad oma arvamust või tunnet mingis küsimuses tihti peale rohkem kui fakte. Näiteks ütleb Samost: *"Mul on selline tunne, mul ei ole küll mingeid fakte, aga mul on tunne, et kui võimul oleks Savisaar, oleks Pärtelpoeg juba ammu keskerakondlane"*. Aus ülestunnistus muidugi, et ega need faktid polegi nii tähtsad, kui juba minul, analüüsival ajakirjanikul, on tunne.

Aeg-ajalt esitatakse saates rahva vägagi oletatavaid suhtumisi kindla fakti pähe, mis jätab mulje, et rääkijad on võtnud endale rahva hääle rolli. Rumm: *"On selge, et valijad Isamaaliidule ei andesta, et kevadel panid palga tugeva siseministri ja juba pool aastat hiljem vahetavad selle mehe välja."* Vahepeal kehastub Anvar Samost peale rahva hääleks olemise ka kogu Eesti ajakirjanikkonna häälekandjaks. *"Mina ajakirjanikuna võin öelda, et Eestis tsensuuri pole. Ja kui keegi ütleb, et on, siis ta on valesti aru saanud."*

Saatejuhid niivõrd ei prognoosi faktidele põhinevalt, vaid enda sõna maksvusele lootes. "Mina" rõhutamise torkab silma juba lauseehituses. Paljud tugevat väidet sisaldavad laused algavad "ma kujutan ette" või "ma väga loodan". Näiteks: *"Ma kujutan ette, et Iga järgnevat linnavolikogu otsust, mis nõuab hääleteenamust, jääb saatma selline triangel."* Vahepeal kasutab Samost oma kõike-teadja rolli süvendamiseks detektiivromaanil võtet: autor teab, kes on mõrvar, aga ütleb lugejatele alles lõpus. Kuigi keegi ei teadnud tollal aktuaalsete linnapea valimiste puhul kindlalt, kes Kolmikliidu liikmetest hääletas Jüri Mõisa vastu, krutib ta ometi põnevust üles: *"Ühest sellisest inimesest on meil täna põhjust veel rääkida."* Kuulates hiljem pikalt-laialt seda, kuidas Ivar Virkusel on olnud tõsised konfliktid Jüri Mõisaga, tekib kuulaja peas paratamatult seos, et Virkus oligi see vastuhääletaja.

Kõnelejad hindavad väga kõrgelt enda ja üldse ajakirjanduse mõju auditooriumile, seda näitab näiteks fraaside "mäletata-vasti" ja "nagu kõik teavad" kasutamine ebasobivates kohtades. Oma saate mäletamise perioodi hindavad nad koguni kolme aasta pikkuseks: *"Siin saates, kui mäletate, oleme juba varem rääkinud Statoilist, see oli vist kolm aastat tagasi juba."* Usun, et retseptisiooniuuringud annaks mäletamisajaks heal juhul pigem kolm nädalat.

Töomesilased

Targa, analüüstiva ja läbinägeliku ajakirjaniku imago juurde kuulub ka töökus. Vastuvõttudel ja esitlustel logeivad žurnalistid pole enam moes. Saatejuhid mainivad aeg-ajalt detaile ajakirjanikutöö telgitagustest. Näiteks, kuidas pühapäeviti käiakse ka tööil, et esmaspäevaks leht valmis saada. Hannes Rumm pidas vajalikuks mainida, et tahtis **üle hulga aja** aja maha võtta ja minna Rootsi saatkonda vastuvõtule, aga ei saanud, sest pidi pikki tunde Eesti Päevalehes konutama ja linna-pea ametisse valimist ootama.

Isiklike vaadetega

Läbi paljude saadete on selgelt aru saada, et saatejuhid eelistavad Kolmikliitu ja ironiseerivad Keskerakonna, Koond-erakonna ja kõigi vene erakondade üle. Aeg-ajalt kritiseerivad saatejuhid ka Kolmikliidu tegemisi. Kas siis selleks, et olla jälle mitte ühtlki poliitikut usaldavad küünikud või hoopis selleks, et paista välja neutraalsed vaatlejad. Vaiksest kumab nende poolehoid ikkagi läbi. Näiteks Mõisa esimest läbikukkumist "piinli-kuks looks" nimetamine tekitab ikkagi seose, et "näe, meie poistel juhtub ka apse".

Sümpaatne on see, et saatejuhid ei nõustu üksteisega siiski mitte alati. See jätab kuulajatele ses muidu lõplikke järeldusi täis saates aeg-ajalt valiku kahe arvamuse vahel. Ometi põhinevad need diskussioonidki enamasti põhjendamata hinnangutel ja sarnanevad seetõttu kas laste vaidlusele või võimuvõitlusele. Näiteks pärast seda, kui Samost on teinud vihje, et aimab, kes hääletas Kolmikliidus Jüri Mõisa linna-pea-kandidatuuri vastu, tuleb Rummi poolt pikk paus ja siis: *"Aga siru tekitatud seos, Anvar, on veel pentsikum. Aga see selleks..."* Saatejuhtidevaheline dialoog on igati positiivne nähtus, aga konkreetse juhul tegi see kuulaja jaoks saate jälgimise ras-kemaks: tähelepanu kandub teemalt kõnelejatele.

Otsekohesed

Oma julgete oletuste ja rahvapärase keelekasutusega teki-tavad rääkijad mulje, et nemad ütlevad, kuidas asjad tegelikult on. Tõepoolest, kui Hannes Rumm oleks Eesti Päevalehele lin-naosade vanemate kohtade jaotamise kohta uudist kirjutades tõenäoliselt sunnitud teksti sisse jätma poliitiku tsitaadi *B la "proovime teiste koalitsioonierakondadega teha võimalikult efektiivset koostööd"*, siis raadiosaates saab ta öelda, et "era-

konnad mängivad oma jõuwahekordi tasa". Alati ei pruugi selline maamehelik otsekohesus ka märki tabada, või siis jääb pinnapealseks. Näiteks Saaremaale süvasadama ehitamist arutades võtab Samost kohe holaku, et eks nende looduskaitseenormidega pakutakse jälle üle, ja toetab sellega viimasel ajal levivat mõtlemist, et kõik välismaalt üle võetud normid on liialdatud ja naeruväärsed. Ometi on vahepealse aasta jooksul selgunud, et algselt väljapakutud sadamakoht kahjustaks loodust olulisel määral – ajakirjanik aga andis oma ebakompetentsusest hoolimata valmis hinnangu.

Kokkuvõte

“Olukorrast riigis” täidab kommentaarisaate funktsioone vaid osaliselt. Saade jagab küll taustainfot ja sisaldab kohati ka ratsionaalse analüüsi küllukesti. Valdavalt jäävad saatest kõlama aga ajakirjanike enda hinnangud ja väärtused, mida esitatakse absoluutse tõena. Saade loob selle tegijatest nutikate, teravmeelsete ja julgete ajakirjanike mulje, mis ongi eesmärk omaette.

Maia Möller

Kas hommik äratab?

Raadiohommikute võrdlev analüüs

Käesoleva artikli sihiks on võrrelda hommikusi raadioprogramme – eelkõige neis propageeritavat elustiili ja väärtushinnanguid. Mille vahel on kuulajatel hommikuti valida? Töö põhineb Tartu ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas valminud seminaritööl.

Lapsepõlvest on mulle meelde jäänud pealetükkiv ja intensiivne ühist minekut sisendav raadiohommik. Millised on raadiohommikud praegu – paarkümmend aastat hiljem? Milliseid **väärtushinnanguid** neis edastatakse, millistel **teemadel** ja **kuidas** räägitakse? Lähtudes sellest, et raadio on elustiili kujundaja* ja peegeldab samal ajal ühiskonda, milles ta toimib, küsin, kuhu raadiojaamad **inimesi suunavad** ja milline on **ühiskond** raadiot kuulates. Mil määral hommikuprogrammid raadiojaamade lõikes erinevad ja milles see erinevus seisneb?

Analüüsisin kolmapäeval, 19. aprillil 2000 lindistatud kuue raadiojaama hommikuprogramme kella seitsmest kaheksani. Tööpäev on valitud igapäevase rutiini pärast. Raadiojaamad on valitud nii, et nende hulgas oleksid esindatud nii avalik-õiguslikud kui erajaamad ja nii laiemale kui kitsamale auditooriumile mõeldud jaamad: Vikerraadio, Raadio 2, Raadio 4, Raadio Kuku, Raadio Tartu, Raadio V6. Kellaaja valik on tingitud sellest, et see on raadio kuulamise tippaeg**.

Vaatlesin nii hommikuprogrammide muusikat kui sõnalist osa. Joonistasin struktuurikellad***, millel kaardistasin saate-tunni struktuuri. Muusikat jälgisin kaheksa kriteeriumi alusel: 1) loo pikkus, 2) stiil, 3) keel, 4) ajastu, 5) instrumendid, 6) tempo, 7) vokaal/instrumentaal, 8) laad. Tekstid liigitasin informatiivseteks, esteetilisteks, pragmaatilisteks, interaktiivseteks ja

* Vello Lään kirjeldab oma raamatus "Kuidas tehakse raadiot", et juba raadio algusaegadel märgati raadio ja eriti raadios mängitava muusika tugevat elustiili kujundavat mõju. Kä erinevas formaadis raadiojaamade erinevuse aluseks on kuulajate jagunemine erinevate muusikastiilide kuulamise järgi (Lään 1995).

** BMF Gallup Media Tele-ja raadiojaamade päeviku-uuringu Raadioaruanne Kevad 2000 järgi on raadiokuulamise tippaeg Eestis kella 7-8 hommikul.

*** Struktuurikellad on raadiouuringutes kasutanud Soome raadiouurijad.

reklaamtekstideks. Määratlesin tekstide teemad, nende ajalise ja ruumilise mastaabi ning neis sisalduvad väärtushinnangud.

Hommikuprogrammide üldiseloostus

Eesti raadiojaamade hommikuprogrammid kestavad reeglina kolm kuni neli tundi. Hommikuprogramme võib nende koostisosade – uudised, intervjuud, muusika, teated, ajalehetutvustused jm – ja struktuuri tõttu nimetada **saatevooluks** (*programme flow*) (Alasuutari 1997). Saatevool on mitu tundi kestev saade, mille koostisosad kindlal ajal korduvad.

Vikerraadio hommikuprogrammi juhtis Toomas Šalda. Saate tund sisaldab uudiseid, ajalehetutvustusi, naljamineid, paari vaheteksti ja intervjuud. Tundi mahub 11 muusikapala – peamiselt viimase paari aastakümne disko- ja popmuusika. Viis lugu on ingliskeelsed, neli eestikeelsed, üks prantsus- ja üks itaaliakeelne. Esimene pooltund on tempo poolest üsnagu tuim, teine pooltund tempokam. Saatejuht kommenteerib iga eelnevat ja järgnevat muusikapala. Muusika on seotud jututeemaga – eurolaulude ja Eesti eurolaulu eduga. Samal teemal on telefoniintervjuu, põhiküsimuseks: kuidas kindlustab Eesti end eurolaulu võidu vastu, sest see toob endaga kaasa suuri kohustusi.

Raadio 2 hommikuprogrammi juhtisid Elektra ja Marko Reikop. Saate tund sisaldab uudiseid, sealhulgas kohalikke Tartu uudiseid, kahte raadiomängu, reklaamiblokke ja ajalehetutvustusi. Mängitakse üheksa muusikapala, tooni annavad *rap*, *funky* ja *beatjazz*. Kolm lugu on eestikeelsed, kuus ingliskeelsed. Enamus lugudest on katkestatud, saatejuhid räägivad muusikale peale. Esimene raadiomäng on äärmiselt tempokas, mõne minuti jooksul esitatakse raadiokuulajatele neli küsimust. Igal küsimusel on viis vastusevarianti ja igale küsimusele vastab vähemalt kolm-neli inimest. Nii kuuleb umbes seitsme minuti jooksul lisaks kahe saatejuhi häälele eetris veel umbes kümmet häält. Teine raadiomäng on esimesest veidi lühem ja mitte nii kärarikas ega tempokas. Saatejuhtide endi valitud teemad on põgusad, jäädes repliikide tasemele. Saate tund on kiire ja mürarikas.

Raadio 4 hommikuprogrammi juhtis Nelli Privalova. Saate tund algab uudistega, neile järgneb põhjalik sporditülevaade, uudised on ka pooltunnil. Esimene jututeema on ajalooline, traditsioone ja kombeid tutvustav, teine päevakajaline ja intriigeriv. Esimesel teemal saatejuht jutustab, teisel teemal on telefoniintervjuu. Saate tunnis on kolm reklaamiblokki ja ülevaa-

de ajalehest Estonia, teated ja ilmateade. Mängitakse kuus muusikapala, stiilideks disko ja lüüriline pop, üks lugu on eestikeelne, teised venekeelsed. Eestikeelne lugu on saksa joogilaulude stiilis ja haakub eelnevalt jutustatud joomistraditsioonide ja seaduste temaga. Saatejuht ei kommenteeri kordagi mängitavat muusikat. Lood ei ole lõhutud saatejuhi teksti või kõllidega, vahel järgneb ühele loole kohe järgmine, mis viib edasi eelmise tekitatud meeoleu. Saatetund on meloodilisem, kui teiste raadiojaamade omad, saatejuhi teksti taustaks mängib aeglane meeoleludžäss. Meloodilisemad ja mängulisemad on ka reklaamid. Tervikuna on saatetund mahe ja teraapiline, seda tasakaalustavad konkreetsed uudised.

Raadio Kuku hommikuprogrammi juhtis Vello Rand. Saatetund sisaldab uudiseid, sealhulgas Tartu kohalikke uudiseid, olme- ja politseiteateid, ajalehetutvustusi, nalju (Baskini anekdoot), raadiomängu "Käoküsimus", saatejuhi valitud paari põgusat teemat ja intervjuud päevakajalisel Tallinna ühistranspordi piletite võltsimise teemal. Saatetunnis on kolm reklaamiblokki, ilmateated, liiklusinfo. Mängitakse kaheksa muusikapala – rock, pop, džäss ja mõned töötlused. Üks lugu on soomekeelne, ülejäänud ingliskeelsed. Saatetund on kindel ja tempokas.

Raadio Tartu hommikuprogrammi juhtis Rainer Elgand. Täistunnil on eetris uudised, pooltunnil kohalikud uudised ja teated. Pole ühtki läbivat teemat, saatejuht räägib sünnipäevadest ja nimepäevadest. Saatetunnis on kolm reklaamiblokki, ilmateade, Kõlu anekdoodid ja liiklusliin. Mängitakse kümme muusikapala – pop, disko, lüüriline rock. Enamus lugudest on ingliskeelsed, paar eestikeelsed ja üks prantsuskeelne. Saatetund tervikuna jätab lõdva mulje.

Raadio V6 hommikuprogrammi juhtis Verliin. Kerget rocki mängiva raadiojaama hommikuprogrammi ühe tunni jooksul mängiti 16 muusikapala, kõik neist olid ingliskeelsed. Stiililt liigitusid kaheksa neist rocki, kuus lüürilise rocki ja kaks poprocki kategooriatesse. Saatejuht, stinkohal küll DJ (*disc jockey*) ei räägi vahele mitte igale loole, lugusid eristavad raadiojaama kõllid. Ilmateated ja ajalehetutvustused ei ole mitte eraldi rubriigid, vaid DJ räägib neist muu jutu sees, nagu ta räägib muusikast, kontsertidest ja muust. Erinevalt kõigist eelpool kirjeldatud raadiojaamadest on uudised eetris kolmveerandtunnil. Saatetunnis on kolm reklaamiblokki. Tund mõõdub märkamatuult.

Kokkuvõtlikult võib öelda, et kõige mitmekesisemalt kõlasisid Vikerraadio, Raadio 4 ja Raadio Kuku hommikuprogrammid. Nad on üksteisega ka üsna sarnased, sisaldades samu komponente. Raadio 2s on olulisel kohal mängud, V6 saate-tund koosneb peamiselt muusikast ja jaama tunnuskõllidest, Raadio Tartu saatetunni olulisteks struktuurielementideks on muusika ja pikad reklaamiblokid.

Tekstide liigitus

Tekstid saab vormi ja funktsiooni alusel jagada viide gruppi:

1) informatiivsed tekstid, mis sisaldavad eelkõige üldist infot;

2) esteetilised tekstid – harivad ja esteetilise elamuse pak-kumise eesmärgiga;

3) pragmaatilised tekstid ehk tarbetekstid, mis sisaldavad igapäevaelus vajalikku infot;

4) interaktiivsed tekstid ehk mängulised ja kujuteldava osalusega tekstid;

5) reklaam, propaganda – suunab otsesele tegevusele, tar-bimisele.

Informatiivseid tekste sisaldasid rohkem Vikerraadio, Raadio 4 ja Raadio Kuku saatetunnid. Eelkõige võib informa-tiivsete tekstide alla liigitada uudised ja intervjuud, mis esine-sid kõigis nimetatud raadiojaamades. Vikerraadio intervjuu oli seotud läheneva eurolaulu võistlusega. Kuku intervjuu oli Tal-linna ühistranspordi piletite võltsimise teemal. Kõlama jäi, et kuigi inimene on ostanud võltsitud pileti, osalt ka oma hooletuse tõttu, sest võltsitud pilet on ju odavam, ei tohi teda karistada. Vaatepunkt oli üksiktsikut kaltsev. Raadio 4 intervjuu puudut-as infotehnolooglaäri, infotehnolooglafirmade aktsiahindade tõusu ja langust kampaaniate käigus.

Esteetiliste tekstide osakaal ja tekstide esteetilisus üldse oli kõige suurem Raadio 4s. Saatejuhi valitud teema puudutas mitme sajandi vanuseid joogikombeid. See oli ekskurss ajas ja ruumis.

Ka Raadio Kuku sisaldas interaktiivse teksti ehk raadio-mängu "Käoküsimus" osana väikest põlget teistesse kultuuri-desse, selleks oli küsimus erinevatest ajamõõtmisviisidest. Küsiti, kuidas ja millega mõõdetakse Alpides aega. Selgus, et aja pikkuse mõõtühikuks on pibutäle tubaka või ühe sigareti suitsetamine.

Pragmaatiliste tekstide suure hulga poolest torkab silma Raadio Tartu. Üsna palju kuuleb seal kohalikke olmeteateid ja reklaami, ka liiklusliini infot. Pragmaatiliste tekstide alla võib

liigitada ka Raadio 2 ja Raadio Kuku raadiomängud, sest õigesti vastanuil on võimalus saada auhindu. Konkreetsetes saatetunnis olid auhinnaks kontserdipiletid, mis on eelkõige esteetiliselt funktsiooni täitev, aga ka veidi reklaamihõnguline. Auhinnaks saadavad tarbeesemed on aga kindlalt pragmaatilised. Kui pragmaatilisteks tekstideks arvata ka reklaam, siis reklaami esines võrdselt kõikides raadiojaamades peale Vikerraadio, reklaami osakaal oli kõige suurem Raadio Tartu saatetunnis.

Interaktiivsete tekstide alla olen liigitanud raadiomängud, millest raadiokuulaja saab stuudiosse helistades osa võtta. Interaktiivseid tekste sisaldasid Raadio 2 ja Kuku saatetunnid. Raadio 2s oli kaks selist mängu: raadioviktoriin "Võimalikud variandid" ja konkreetse kaubamärgiga seotud küsimuste-vastuste mäng. Esimesena nimetatud viktoriin koosneb neljast viiest küsimusest, igal küsimusel on neli-viis vastusevarianti. Selle mängu ajal vastab mõne minuti jooksul eetris üle kümne inimese, kelle häälele lisanduvad kahe saatejuhi hääled. Mäng on väga tempokas ja tekitab suurt eetrimüra. Viktoriiniküsimused olid kultuurilistel ja majanduslikel teemadel ning üsna harivad. Auhinnaks olid kontserdipiletid. Teine mäng oli seotud Eestisse imporditavate konkreetse kaubamärgi juustudega ja selles päriti juustudes sisalduvate ainete kohta, küsimustel olid samuti variandid. Auhinnaks olid selle firma tooted, mille kohta küsimusi esitati. Läbinähtavalt reklaamihõnguline mäng.

Võrreldes Raadio 2 mängudega oli Kuku "Käoküsimus" intrigeerivam ja harivam, sest sisaldas saatejuhi poolset teksti maailmas levinud erinevatest ajamõõtmisviisidest. Ka ei tekitanud mäng suurt eetrimüra, sest vastusevariante ei pakutud.

Reklaam ja propaganda. Otsest propagandat esines Raadio Tartus ja Raadio V6s. V6s oli selleks üleskutse võidelda varguste vastu: mitte osta varastatud kraami pättidelt, kes seda müüvad. Raadio Tartu kutsus inimesi oma koduõuesid ja muud ümbrust koristama. Reklaami osakaal on suurim Raadio 2s, Raadio Kukus, Raadio Tartus, üsna suur ka Raadio 4s. Raadio 2 reklaamid on üldmuljelt dramaatilised, Raadio 4 reklaamid meloodilised ja emotsionaalsed, Raadio Tartu reklaamid rõhuvad kahemõttelisusele. Reklaamitakse peamiselt infotehnoloogiat, üritusi, hasartmänge ja majapidamiskaupu. Näiliselt reklaamitav ja tegelikult reklaamitav ei lange alati kokku. Kutsutakse ostma seepi, kuid kujutlusse manatakse: "Kas tahaksid endale sellist vannituba nagu on ajakirjades kaunitel piltidel?" (Raadio 2) Seega reklaamitakse tegelikult luksust, heaolu ja vastavat elustiili.

Teemad

Lilgitasin teemad järgnevalt: 1) kultuur, 2) sotsiaal, 3) loodus, loodushoid, 4) majandus, tööstus, 5) põllumajandus, 6) tervishoid, meditsiin, 7) sisepoliitika, 8) välispoliitika, 9) maailm, 10) kriminaal, 11) meelelahutus, 12) hariduspoliitika.

Teema määratlemisel lähtusin teksti sisulisest, mitte formaalsest tähendusest ja juuresolevas tabelis ongi teemad toodud vastavalt sisulisele, mitte näilisele tähendusele. Kõige paremini iseloomustab seda uudis Edelaraudtee toetamisest. Vikerraadios pole see eraldi uudis, teatatakse muuhulgas, et teiste arutatavate teemade kõrval on täna Riigikogus arutamisel ka Edelaraudtee toetamine. Kuku teatab esiuudisena, et majanduskomisjon on läinud valitsusega Edelaraudtee toetamise osas kompromissile. Tartu Raadios on see samuti esiuudis, kus teatatakse, et täna hakkab Riigikogu arutama Edelaraudtee toetamist. Seega on kaks esimest uudist esituse ja tähenduse järgi sisepoliitilised, Raadio Tartu uudis aga majandusteemaline.

Teema määratlemisel arvestasin kõiki teemade mainimisi, põhjalikumaid teemakäsitusi eraldi ei ole välja toonud.

Kõige rohkem käib jutt meelelahutuse, sisepoliitika ja kultuuri ümber (vt tabel 1). Järgnevad välispoliitika, majanduse ja kriminaaltemaatika käsitlused, kõige väiksema osakaaluga on tervishoiu, looduskaitse, hariduspoliitika ja põllumajanduse teema.

Tabel 1. Teemade esinemissagedus protsentides (kõik raadiojaamad 100% - 183 teema mainimist, avalik-õiguslikud raadiokanalid 100% - 90 teema mainimist, era kanalid 100% - 93 teema mainimist)

Teema	Kõik raadiojaamad	Avalik-õiguslikud raadiokanalid	Eraraadiojaamad
meelelahutus	16,4	14,4	18,3
sisepoliitika	15,3	16,7	14,0
kultuur	13,7	13,3	14,0
välispoliitika	12,0	12,2	11,9
majandus	11,5	12,2	10,8
kriminaal	8,2	6,7	9,7
maailm	5,5	6,7	4,3
sotsiaal	4,9	4,4	5,4
keskkond	3,8	5,6	2,2
tervishoid	3,8	3,3	4,3
hariduspoliitika	3,3	2,2	4,3
põllumajandus	1,6	2,2	1,1

Pingerea põhjal selgub, et teemad jagunevad esinemissageduse alusel kolme gruppi: need, millest räägitakse palju, keskmiselt ja vähe. Nii kuulatud avalik-õiguslikes kui erajaamades kajastatakse palju sisepoliitikat, meelelahutust, kultuuri, välispoliitikat, majandust ja kriminaalteemat. Vähem räägitakse maailmas sündivast ja sotsiaalteemadel. Väga vähe puudutatakse põllumajandust, hariduspoliitikat, tervishoidu ja loodushoidu.

Teemade esindatust raadiojaamade kaupa vaadeldes torakab silma, et suuremad erinevused raadiojaamade vahel ilmnevad looduskaitse, majanduse, sotsiaalsfääri, välispoliitika, maailmasündmuste, meelelahutuse, hariduspoliitika ja kriminaalteema katmisel (vt tabel 2).

Tabel 2. Teemade esinemine kordades

Teema	Vikerraadio	Raadio 2	Raadio 4	Raadio Kuku	Raadio Tartu	Raadio V6
meelelahutus	5	5	3	4	6	7
sisepoliitika	5	5	5	5	5	3
kultuur	4	4	4	5	5	3
välispoliitika	2	3	6	4	4	3
majandus	2	5	4	2	6	2
kriminaal	3	3	0	3	4	2
maailm	2	2	2	2	1	1
sotsiaal	2	1	1	2	3	0
keskkond	1	1	3	0	1	1
tervishoid	1	1	1	2	2	0
hariduspoliitika	1	1	0	3	1	0

Aegruum

Teemadele lisaks jälgisin nendega seostuvat aegruumi. Ajakategooriad on **minevik, olevik ja tulevik**. Minevik domineerib Raadio 4s, seda eelkõige välisuudistes (vt tabel 3). Kõige vähem vaatavad minevikku Raadio Tartu ja Vikerraadio. Olevikust on kõige rohkem juttu Vikerraadios ja Raadio Tartus, väga vähe Raadio 2s ja Raadio 4s. Tulevik on valdavaks Kukus ja

Raadio Tartus, seda eeskätt uudistes, Raadio 4s on tulevikuteemasid kõige vähem.

Tabel 3. Teemade käsitlemise ajamõõde. Tegevusaeg kordades

	Vikerraadio	Raadio 2	Raadio 4	Raadio Kuku	Raadio Tartu	Raadio V6
minevik	5	9	12	7	5	10
olevik	11	4	5	8	13	5
tulevik	12	13	7	17	17	11

Ruumi kategooriad on järgmised: määratletud geograafiline koht Eestis, Eesti abstraktses mõttes, Euroopa, Venemaa, Balti riigid, Ameerika, muud paigad. Eestit käsitlevate teemade puhul, eriti uudistes ja ajalehtede tutvustuses, märgitakse geograafiliste punktidenä eelkõige Tallinna ja Tartut, episoodiliselt vilksatab Vikerraadios ja Kuku Pärnu – koht, kus politsei on hädas lasteahistajaga ja Nõmme – linn, mille iseseisvumist keskerakondlane Vilja Savisaar tahab vägisi läbi suruda. Vikerraadio ja Raadio 2 uudistes on Eesti määratletud abstraktselt ja institutsiooniliselt, mitte reaalselt eksisteerivate väiksemate ja suuremate kohtadena. Raadio Tartu ja Raadio Kuku kohalikes uudistes kõlavad küll nende tänavate ja külade nimed, kus ei ole vett ja elektrit, aga see on ka kõik.

Välismaailma kajastab kõige mitmekesisemalt Raadio 4, ka välisuudiste osakaal on seal teiste raadiojaamadega võrreldes suurim. Geograafiliste punktidenä esinevad pea kõik kontinendid – maailm on tõesti ümmargune. On isegi üks meeleavaldus-uudis Kuubalt, mis tekitab paralleeli nõukogude ajaga. Lisaks on ka pehmemaid välisuudiseid, näiteks tervishoiuteemaline Nigeeriast ja väga oluline Euroopa riikide keskkonnakaitset käsitlev. Teistes jaamades esineb välisilm kõige rohkem Euroopana, Venemaana, USAna, Lähis-Idana ja Põhja-Iirina, viimased on traditsioonilised pingekolled. Euroopa ei ole mitte geograafiline punkt, vaid pigem abstraktne tulevikunähtus, seda eelkõige Vikerraadios, Raadio 2s, Raadio Kuku, Tartu Raadios.

Kokkuvõtteks võib öelda, et Raadio Kuku ja Raadio Tartus on valdavaks hüpoteetiline tulevik, Raadio 2s ja Raadio V6s meelelahutuslik minevik ja tulevik, Vikerraadios institutsionaalne olevik ja Raadio 4s minevikus toimunud sündmused ning traditsioonid. Geograafiliselt on kõige laiemaa haardega Raadio 4.

Tekstide esitus

Tekstide tähendus moodustub saatejuhi hääletooni, teksti esitamise tempo, tekstide grammatilise ja semantilise ülesehituse koostoimel. Uudistekstide esitus oli Eesti Raadio uudiste puhul püüdlikult kiiret, Raadio 4s ja Raadio V6s asjalik ning kiirustav, Kuku ja Tartu Raadios emotsionaalsem. Kuku ja Tartu Raadio uudiste emotsionaalsus seisnes hinnanguliste sõnade lisamises. Näiteks: USAs on toimunud **jälle** inimohvritega relvavahejuhtum (Kuku), Filipiinel on toimunud **raske** lennuõnnetus (Raadio Tartu).

Eesti Raadio uudised on võrreldes teiste raadiojaamadega impersonaalsemad, puudub tegija, subjekt, kes on sündmuse reaalne põhjustaja, korraldaja. Eelkõige kehtib see institutsionaalsete ja ametlike toiminguid käsitlevate uudiste puhul, nt Aluksnes toimub piirialade koostöö lõpukonverents. Subjekt puudub ka neil uudistel, milles Raadio Kuku ja Raadio Tartus on tegija olemas, nt Lillepaviljonis on täna koolimööblipäev (ER), Mööblitootjad korraldavad Tallinnas koolimööblipäeva (Raadio Tartu). Subjekti tõttu on uudised teistes raadiojaamades konkreetsemad ja elavamad. Esituslaad oli Vikerraadios mesikeelne, Raadio 2s flirtiv-kiirustav, Raadio 4s teraapiline, Kuku asjalik, Raadio Tartus lõtv, V6s kiirustav-nautlev.

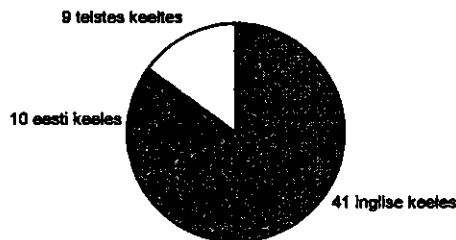
Muusika

Ühe saatetunni jooksul mängiti V6s 16, Vikerraadios 11, Raadio Tartus 10, Raadio 2s 9, Raadio Kuku 8 ja Raadio 4s 6 muusikapala. V6 mängis mahedat *softrocki*, Vikerraadio peamiselt pop- ja diskomuusikat, Raadio Tartu paljusid eri žanre. Kuku kaldus rockmuusikale, Raadio 4 rütmilisele diskomuusikale ja ballaadidele. Raadio 2-s oli kuulda mõnevõrra alternatiivsemat muusikavalikut (*rap*, *beatjazz*).

Vokaalis domineerib inglise keel (vt joonis 1). Raadio Kuku ja V6s ei mängitud üldse eestikeelset ega Eesti päritoluga lugusid, Vikerraadios, Raadio 2s, Tartu Raadios mängiti veidi Eesti päritoluga laule, aga inglise keeles. Raadio 4 mängib nii eestikui venekeelseid lugusid. Eestikeelseid laule mängiti Vikerraadios, Raadio 2s ja Tartu Raadios, kuid valik on väga juhuslik. Muudes keeltes ja teistest kultuuridest pärit lugusid ei mängita. Samuti ei ole võimalik kuulda meeleolumuusikat, ainukese raadiojaamana kasutas seda Raadio 4 oma taustamuusikana.

Teemad ja saates kõlav muusika on seostatud Vikerraadios ja Raadio 4s.

Joonis 1. Laulude keel, kõik raadiojaamad (100% - 60 laulu)

Eesti raadiojaamade hommikuprogrammides mängitav muusika läheb lahku sellest, mida võiks hommikuti esitada. Lauri Sommer on seda sõnastanud nii: *"trümesed pidevalt otsimas muusikat, mis neid hingepõhjani liigutaks, mis oleks nendega üdini seotud, mis ütleks neile midagi neist endast"*. Muusika on identiteeti kandev, ennast leida aitav, muusikas on vägi, see on muusika mõte. Näiteks sobib Sommeri kirjeldus, mis on inspireeritud Mordva ansambli Toorama muusikast: *"Metsikud hääled mäletavad aega, mil lõhet laulu ja looduse vahel veel tekkinud polnud. Ümbruses kõlas palju hääli – tuul, pikne, vihm, sabin jne. Laul oli siis loomulik, peaaegu nähtav objekt, mis inimest ümbritsevasse keskkonda sulandas. [—]*

Ka laulu väge tajuti eriti selgelt. See oli laulja elutuksete vahetu väljendus. Rütm ühtis jõupuhangute vallandumisega. [—]

Toorama Teise Maaailma sõdurid meenutavad teile: kes enda juurtest eemaldub, jääb nõrgaks ja hukkub. Ma ei propageeri siin regivärsi ja kandle ülemvalitsust, vaid soovitan muusikutele üle mõelda: kui te laulate, siis mis keeles, milks, kuidas ja milline seos on laulul teiega?" (2000)

Olenemata jaamast võib muusikat määratleda kui keskteel olevat ja kergesti kuulatavat. Välja on jäetud kõik, mis ei mahu popkultuuri alla. Muusika on nii vähe häiriv ja nii keskpärane kui võimalik.

Kas popmuusika mängimine on hommikuprogrammides alnuvõimalik? Popmuusika käsitlusti lugedes võib teha järelduse, et ilma popmuusikata poleks raadiot ja raadiota poleks popmuusikat, sest raadio oli ja on popmuusika peamine levikanal (Ojakäär 1983, Kahu 1997-1998). Keskendumine muusikale sai oluliseks seoses televisiooni tulekuga, raadiojaamad püüdsid leida endale kuulajaid muusika abil (Lään 1995). Ja muusi-

ka ise on äralihvitud ning keskpäraseks tehtud seetõttu, et looja sõltus ja sõltub plaadikompaniist, see aga omakorda jälle raadiojaamadest, mis peaksid jällegi sõltuma kuulajast (Ojakäär 1983, Kahu 1997).

Uusmarksistlik ühiskonnakriitik Theodor Adorno käsitleb popmuusikat kaubana, see on inimestel praktiliselt ainus viis muusikaga suhte hoidmiseks. Varem tegid inimesed ise muusikat, nüüd kuulavad nad seda plaatidelt. Massikultuuripublik, olles küll massiline, on negatiivses mõttes üksik ja võõrandatud. Ainus tõeline viis turul manipuleerida on stimuleerida inimeste vajadusi, et neid saaks rahuldada. Popmuusika peab täitma kahte nõuet, esiteks, pakkuma auditooriumile stiimulit ostmiseks ja kuulamiseks, teiseks, olema selline, et treenimata kuulaja oskaks pakutavat muusikat pidada loomulikuks ja vajalikuks. Massikultuur kontsentreerib kultuuri talle omasel viisil ja kontrollib seda. Massitootmine peab vajalikul hetkel rõhutama individuaalsust, tekitama illusiooni erilisusest, vabast valikust – pseudoindividualisatsiooni. Adorno rõhutab, et kuulajad sunnitakse tegema vahet popmuusika eri stiilide vahel, kuid tegelikult pole sel olulist vahet. Miks siis rahvas, mass soovib kuulata sellist muusikat? Adorno arvates seepärast, et mass on loodud sellesama tootmisviisi poolt, mis toodab seda muusikat, ka mass on produkt.

Adorno vaadetele vastanduvad Walter Benjamini omad, kelle arvates peab kunst olema viidud sotsiaalsesse suhetesse, on hea, et kunstiobjekt on saanud massitootmise objektiks. Kunsti loojad masside tarbeks on tema arvates demokraatlikud kunstnikud, kes ei loo kunsti mitte kriitikutele ja ekspertidele. Kultuuriuurimusliku lähenemise tähtsamaid esindajaid John Fiske vaidlustab kõrgkultuuri üleoleku popkultuurist, sest kõrgkultuur on tegelikult elust ära lõigatud. Kui ignoreerime popkultuuri, ignoreerime inimeste reaalseid vajadusi.

Võib ju öelda, et sellise muusika kuulamine ja mängimine, mis inimesi süvenema paneks, on raadios ja eriti hommikul mõttetu, sest on kiire ja kõik peavad tormama. Sellele võiks jälle vastu vaielda, sest hommik on ju niikuinii rituaal, hommikul saavad alguse päev ja päevased teod. Kui ühiskonda iseloomustada raadiojaamades mängitava muusika põhjal, siis see on väga keskpärane ja juhuslik, vähesüvenev, vähehooliv, näiliseltki vähe toetust pakkuv.

Väärtushoiakud

Milton Rokeachi järgi on **väärtus** veendumus asjade õigest järjestusest, hierarhiast. Väärtus kujuneb inimese vajaduste ja ühiskonna poolt temale esitatud nõudmiste põhjal. Erisugustel väärtustel on eri inimeste jaoks erinev tähtsus. Igal inimesel on oma väärtuste tähtsusjärjestus ehk hierarhia (Rokeach 1973).

Allardti käsitluses on väärtused suhteliselt püsivad, keskkonnast õpitud valikukalduvused, valmisolekud teatud viisil reageerida. Neid reageerimisviise võib nimetada ka hoiakuteks (Allardt 1983).

Vikerraadios on positiivsed **euro**, euroläbirääkimised, eurotasemel elukvaliteet, Eesti tuntus välismaal ja positiivne **imago**, **edu**, tuntus, kuulsus, **läbilöögivõime**, ennustamine ja **tasuta haridus**. Negatiivsed on suured katastroofid, Venemaa ettearvamatu tegutsemine, kahju Eesti majandusele, vasakpoolsed poliitikud, maksude suurenemine, omavalitsusüksuse iseselsvumine ja varastamine. Hea on ühiskonna kujuteldav edukas tulevik ja pürgimine sinna poole, halb kõik see, mis seda ohustab. Head on edukad inimesed ja väline mulje. Esikohal on riiki ja ühiskonda puudutavad väärtused, järgnevad kultuurilised ja meelelahutuslikud väärtused. Isiksuslikud väärtused ei ole aktualiseeritud.

Raadio 2s on positiivsed **auhinnad**, loosimine, **mängimine**, võitmine, nänn, **kiirus**, **kuumus**, väherasvased juustud ja **maksude vähendamine**. Halb on maksude suurenemine, telefonikõnede katkemine ja statistika kaheldavus. Hea on võitmine ja meelelahutus, halvad on kohustused. Aktualiseeritud on lõõgastus, meelelahutus, tarbimine, heaolu. Riigi ja ühiskonna huvid on tagaplaanil, isiksuslikke väärtusi ei puudutata.

Raadio 4s on head **sotsiaalne toetus**, kombed ja **traditsioonid**, **keskkonnakaitse**, tööstusavarilde likvideerimine ja transpordiühendus Venemaaga. Halb on Tšetšeenia mittetoetamine, lennuõnnetused, diktatuurid ja epideemiad. Hea ja halva käsitus on analüüsitud raadiojaamadest kõige avaram, põhiväärtusteni küündiv. Hea on tervis, normaalsed elutingimused, puhas loodus ja traditsioonid, halb – sõjad, katastroofid ja haigused. Aktualiseeritud on ühiskondlikud, riiklikud, kultuurilised ja isiksuslikud väärtused.

Raadio Kukus on head **tasuline haridus**, **NATO**, **euro**, isiklik **edu**, meditsiini areng, Eesti edu, liidripositsioon Balti riikide hulgas, automüügi suurenemine, **eraalgatus**, pingete maandamine, **meelelahutus**, seminarid, teabepäevad, **internet**, **virtuaalreaalsus**, **kiirus**, **suur valikuvõimalus**. Halvad on katastroofid

roofid, relvastatud kallaletungid, omavalitsusüksuse iseseisvumine, vasakpoolsed poliitikud, passi ja elamisloa taotlejad, valgete tapmine mustanahaliste poolt, ametnike saamatus, nõukogude sümbolid ja laste seksuaalne ahistamine. Hea on nii riigi kui üksikisiku edukus. Riik on edukas siis, kui ta kuulub teatud organisatsioonidesse, üksikisiku edukuse näitaja on näiteks võime maksta hariduse eest, kiirus ja vallutamine, pidamata silmas looduskeskkonda. Aktualiseeritud on ühiskondlikud, kultuurilised väärtused, ka omakasu, heaolu, lõogastus ja tarbimine.

Raadio Tartus on head majanduse areng ja **hüpoteetiline majanduskasv**, uued seadused, **tasuline haridus**, Edelaraudtee toetamine, aktiivne osavõtt, **heakorrakampaaniad**, väitlused, teemapäevad, **mängud**, nänn, avaliku elu tegelaste skandaalsed teod, Johansonid. Halvad on kuritegevus, plahvatused, getostumine, kortermaja, omavalitsusüksuste iseseisvumine, lennuõnnetus, IRA, valgete tapmine neegrite poolt ja võitlus maa pärast. Hea on **väikekodanlikkus** – minu elu on korras, mis siis veel viga, hea on oma maja ja eraalgatus, oma majas kindlasti pommid ei lõhke, seda juhtub ainult kortermajades. Aktualiseeritud on meelelahutus, tarbimine, piskasjad ja majanduslik kasu.

Raadio V6s on head ärkamine V6ga, **mõistusega inimesed**, roki klassika, edukas muusika, kujutluspildid, **soe ilm**, **kevadõhk**, **puhkepäevad**, **varguste vastu võitlemine**, **kireim internetiühendus**. Halvad on varastatud asjade ostmine, töö käimine ja omavalitsusüksuse iseseisvumine. Head on lihtsad ja inimlikud asjad, ei endal ega maailmal ei peaks olema muresid.

Kõige suurem osakaal on kõigi raadiojaamade hommikuprogrammides meelelahutusel. Huvide kokkupõrkumisest meedias on kirjutanud USA meediateoreetik Wilbur Schramm: üksikisikule olulistelt isiksuslikelt ja sotsiaalselt probleemidelt püütakse tähelepanu hajutada meelelahutuse abil (Schramm 1971).

Seoses muusika žanrilise ja ajastulise päritoluga võib öelda, et väärtustatakse popkultuuri, mängitav on eelkõige kahe viimase aastakümne popmuusika. Maailm ja kultuuriruum on väga väike. Ajaliselt kõige kaugemale minevikku (16. sajandisse) ulatub Raadio 4, teised raadiojaamad puudutavad heal juhul mõne aastakümne tagust aega. Raadio 2 teeb seda mängus "Võimalikud variandid" (mis toimus täna sellel ja sellel aastal), V6 meenutab rockmuusika ajaloo sündmusi.

Vikerraadio väärtustab institutsionaalselt olevikku ja kuju-
teldavat paremat tulevikku. Tulevikku väärtustab ka Kuku,
Raadio Tartu suunab kuulajad hüpoteetilisse tulevikku.

Ruum on kõige laiem ja mujal maailmas toimuvad sündmu-
sed aktualiseeritud Raadio 4s, kitsaim on ruum Tartu Raadios,
piirdudes peamiselt Tartu linnaga, haaramata isegi Lõuna-Ees-
tit või Tartu maakonda.

Teemad on mitmekesiselised Vikerraadios ja Raadio 4s,
kitsad Tartu Raadios, Raadio 2s, V6s. Kõigis raadiojaamades
peale V6 on kõrgeim sisepoliitika teema (18%), madal aga ma-
janduse teema (6-7%) kajastamine.

Vikerraadios on esikohal riiklikke toiminguid ja riigi funk-
sioneerimist käsitlevad teemad, **Raadio 2s** müratekitavad
mängud ja dramaatilised reklaamid. **Raadio 4** jääb meelde eel-
kõige sotsiaal- ja keskkonnakaitseteemade ning mujal maail-
mas toimunud sündmuste kajastamise poolest. **Raadio Kuku**
ütleb sõna sekka ühiskondlikel ja sisepoliitilistel teemadel,
Raadio Tartu tegeleb heaolu ja tarbimisega, **V6** hoolitseb mee-
lelahutuse eest.

Homniku tähtsus

Eri rahvaste muinasjuttudes valitseb õõsel pime aeg, mil
sünnivad üleloomulikud asjad, keskõhtund tähistab ka tund-
matute jõudude tegutsemise algusaega. Hommik seevastu on
alati seotud kangelaste reaalsete tegude ja lootustega, jutud al-
gavad tihti lausega: *ühel hommikul ta asuski teele; varahommi-
kul läks mees jahile; koidikul hakkas ta üksi märke ronima; päe-
vatõusul jõudis ta mäetippu*. Tagasi jõutakse tavaliselt öhtul;
kui öhtul minnakse, siis igaveseks või vähemalt vealusesse riik-
ki, näiteks: *“Ühel öhtul lahkus tüdruku hing kaugele läände ning
poiss jäi üksi maha.”* (Suve tagasitoomine 1986).

Veel paar sajandit tagasi olid hommikud inimeste jaoks
tunduvalt teistsugused kui praegu, nad olid rohkem loodusega
seotud ja hommik äratas inimesi teistmoodi. Info jõudis nende-
ni peopesade ja jalataldade kaudu, inimesi äratas päike ja lin-
dude laul, mitte aga äratuskell või raadio või raadio-äratuskell
või mingi muu elektrooniline instrument, mis äratab meid
praeguses maailmas, kus kogemus asjade ja nähtuste olemu-
sest on tihtipeale vahendatud ja kaudne.

Miks inimesed hommikuti palju raadiot kuulavad?

1999. aasta kevadel küsitlesin ligi kolmekümmet inimest*,
sooviga teada saada, miks nad raadiot kuulavad. Põhjused ja-

* Küsitlusest võtsid osa inimesed vanuses 18-35 aastat, enamuses üliõpilased.

gunesid kolmeks ja on siinkohal võrreldavad Soome raadio-uurija Pertti Alasuutari poolt väljatooduga*:

1. Vajadus kujundada ja muuta ruumi või keskkonda
2. Psühholoogiline vajadus
3. Informatsiooni saamise vajadus

Esikohal on keskkonna muutmine enda ümber, seejärel psühholoogiline vajadus ning alles siis vajadus saada informatsiooni. Skemaatiliselt võiks seda näidata järgmiselt:

Keskkonna muutmine	Psühholoogiline vajadus	Informatsioon
eraldumine	psühhoteraapia	
taust	seltskond	
rütm	ühine tunne	

Siit järeldub, et raadiojaamade hommikuprogrammidest ot-sivad inimesed eelkõige meeleolu ja rütmil algava päeva tegu-deks ning sidet teiste inimestega.

Kokkuvõtteks

Hommikuprogramme analüüsides võib järeldada, et täide-tud on vajadus muuta keskkonda, vähem on täidetud vajadus informatsiooni järele, sest informatsioon on kitsas ja ühekülgne, nõrgalt on täidetud psühholoogiline vajadus, sest isiksuslikud väärtused on hommikuprogrammides kõrvale jäetud.

Tundub, et raadiohommikud on suunatud keskmises vanu-ses keskoost inimesele. Kuigi enamasti inimesi alustab sel kel-laajal kodus oma päeva – kes läheb tööle, kes kooli, kes jääb koju – ei kuule raadios ainsatki vihjet pere ja kodu kohta. Eran-dina küsib Raadio Kuku saatejuht Tallinna Bussi- ja Trollipargi direktoriga intervjuud tehes ka tema hommikuste toimingute kohta.

Selle asemel uputavad raadiojaamad inimesi tühja-tähjaga. Põhiväärtusteni küünib ainsana Raadio 4. Kas vastavalt raadiojaama valikule on võimalik valida maailma, milles elada?

Allikad ja kirjandus

Autori läbiviidud auditooriumiküsitlus märts-aprill 1999.

Alasuutari, P. Why Radio Goes Unnoticed? – *Nordicom Review*. 1/97, 161-172

* Inimesed küll ei märka raadiot, kuid nad kasutavad raadiot selleks, et organiseeri-da oma aega, intensiivistada tegevusi, tekitada erinevaid meeleolusid ja emot-sioone. Lisaks individualiseerivale mõjule on raadiol ka ühendav mõju, inimesed kuulavad raadiot selleks, et mõelda ja tunda ühiseid mõtteid ja tundeid.

- BMF Gallup Media. Tele- ja raadioauditooriumi päevikuuring. Raadioaruanne Kevad 2000.
- Kahu, T. Tartu ülikooli popmuusika loengukursuse konspekt 1997-98.
- Kaplinski, J. (tlk) (1985). *Suve tagasitoomine*. Tallinn.
- Lään, V. (tlk) (1995). *Kuidas tehakse raadiot?* Tartu.
- Ojakäär, V. (1983). *Popmuusikast*. Tallinn.
- Rokeach, M. (1973). *The Nature of The Human Values*. The Free Press.
- Schramm, W. (1971). *The Nature of Communication Between Humans*. Rmt: Schramm, W., Roberts, D. (toim). *The Process and Effects of Masscommunication*. Urbana: University of Illinois Press. 3-53.
- Sommer, L. Lauluvägilased iidset kultuuri päästmas. – *Postimees* 16.09.2000.

Anu Mägi

Ajalooline Keskööprogramm – kas vaba raadio 1980ndatel?

Et raadio suutis nõukogude perioodil päeva jooksul rohkem infot anda, kui seleaegsed ajal vaid neljaleheküljelised ajalehed ja öhtutundidel programmi edastav televisioon, jäi raadios ideoloogiliste teemade kõrval rohkem ruumi ka inimkesksele lähenemisele.

Eriti 1970ndatel ja 1980ndate algul jagunesid saated Eesti Raadio programmis selgelt pealtniks, mille hulka kuulusid propaganda- ja infosaated, ning kõrvalliiniks, mille moodustasid ülejäänud saated (Lõhmus 1996). Ideoloogilise surve all muutus aga kõrvalliin olulisemaks, sest just noorte-, kultuuri- ja meelelahutussaadetes oli võimalik ümbritsevast elust vabamalt rääkida, just nels saadetes oli autoritel võimalik oma mõttemaailma avada, minemata vastuollu parteipoliitikaga.

Parima võimaluse selleks andis hilise eetria ja tõttu “Keskööprogramm”, sest poliitiliselt väheolulisel ajal oli võimalik kõnelda sellistel teemadel ja sel viisil, mis parteilise tooniga argipäevaprogrammi ei sobinud.

Käesolev artikkel põhineb Tartu ülikooli ajakirjandusosakonnas kaitsstud seminaritööl, milles keskendusin “Keskööprogrammi” autorikavadele – nende autoritele ja teemavalikule perioodil 1979–1984. Selleks ajaks oli “Keskööprogrammi” tehtud juba kümme aastat ja saate struktuur oli pärast otsinguaastaid välja kujunenud. Allpool pean “Keskööprogrammi” all silmas just autorisaateid.

Keskööprogrammi ajalugu

Esimene “Keskööprogramm” läks eetrisse 1969. aasta 20. jaanuaril. Kaks aastat varem oli loodud Vikerraadio, vabartigi teine rahvuskeelne programm, mis tol ajal oli N. Liidus ennekuulmatu asi. Vajadus taolise raadiojaama järgi selgus Eesti Raadio poolt korraldatud sotsioloogilisest uurimusest. Niisugusel uuringuid korraldas Eesti Raadio alates 1965. aastast esimesena terves N. Liidus. Programmi loomise põhjuseks oli raadio kaugenemine kuulajast. Sõjajärgsed aastad olid raadiost teinud ilukeelse, elukauge ja kuulajat mittearvestava pro-

pagandamasina, mistõttu raadio väärtus kuulajate silmis oli langenud.

Aasta enne "Keskööprogrammi" alustamist oli loodud noorsoo- ja lastesaadete peatoimetuse, kelle teha see programm oli. Juba 1960ndate aastate alguses oli noorteraadio tõusnud raadiomajas uute ideede generaatoriks. Et see oli otsingute aeg kogu Eesti Raadiole, siis soosis ringhäälingu juhtkond noorte ideid ja eetriõiguse said mitmed tänaseni püsivad saatevormid.

1969. aastal, mil programmiga alustati, oli taoline saatevorm uudne: publitsistika ühendatud meelelahutuse ja muusikaga (Saar 1977).

Ühe "Keskööprogrammi" mõtte algataja, Andres Vihalemi sõnul oli eesmärgiks pakkuda meelelahutust ja informatsiooni (Saarna 1982). Ajal, mil raadio oli siiski veel üsna parteikeskne ja suhteliselt range, oli see idee uus.

"Keskööprogrammi" ühe autori, Ivar Trikkeli mäletamist järgi ei olnud õiste saadete pärast raadio juhtkonnaga üldiselt probleeme. Raskusi tekkis siis, kui 1960ndatel aastatel püüti sisse tuua sotsiaalset problemaatikat. Näiteks viskas peatoimetaja välja helilõigu väga vaesest ja kitsastes oludes elavast perekonnast (Intervjuu Trikkeliga).

Selles võib järeldada, et kultuurilist suunitlust, nagu ööprogrammidel sel ajal oli, pidas raadio juhtkond ideoloogiliselt suhteliselt ohutuks valdkonnaks. Kuigi esines ka juhtumeid, kus saade käidi enne eetrit kääridega üle, või ei jõudnud see üldse eetrisse (Intervjuu Erilaiuga).

Esimese töönädala järel viisid Eesti Raadio sotsioloogid läbi uurimuse, mille põhjal selgus, et üle poole küsitletutest kuulasid "Keskööprogrammi". Enamus kuulajatest olid kõrgharidusega ja keskealised (Vihalem 1969).

Võrdluseks – praegu kuulab "Keskööprogrammi" alla kahe protsendi eestlastest (BMF 1998-1999). See näitab öösaate muutunud rolli.

1975. aastal loodi laste- ja noortesaadete peatoimetuse alla "Keskööprogrammi" toimetuse. Kuna programmis kõlas rohkesti kaasaegset muusikat, noorenes ka kuulajakond. Otsesaateid enam ei tehtud. Kujunes välja saadete jaotus nädala lõikes, mis jäi kehtima vaadeldava perioodini ja osaliselt kehtib ka praegu.

Sel ajal alustati kindla teemata mosaiikkavu. See tollal uudne saatevorm koosnes neljast-viiest kas siis ühilduvast või hoopis erinevaid valdkondi puudutavast alla kümneneminutilise lõigust. Toimetaja ülesanne oli need lõigud tekstiga tervikuks siduda. Kuna selline saatevorm annab püramatud võimalused

fantaasia rakendamiseks ja selles kuulduvad helilõigud võistid olla sellised, et oma sisult mujale neid mujale paigutada ei osatudki, oli saatesse lõkude tegemine nii raadiolinimeste kui välisautorite hulgas väga populaarne.

Helgi Erilaiu "Laupäevamosaiik" koosnes samuti erinevatest lõkudest, kuid oli veelgi muusikalembesem. Kord kuus valiti kirjade põhjal viis populaarsemat lugu, mis oli ühtlasi Eesti esimene edetabel.

Kuna soovikirju jõudis raadiosse väga palju, loodi uus noorteprogramm "Soovid, soovid, soovid". Nii on "Laupäevamosaiik" 1980ndate alguse ülipopulaarse soovisaate eelkäija.

1982. aasta töi tegijate hulka Lea Veelma ja Marje Lengi, kes väga produktiivsetena ja huvitavate teemade leidjatena andsid tooni kogu "Keskööprogrammi" sisule.

Olles eetris püsnud juba pea 30 aastat, on "Keskööprogramm" praegu "Päevakaja" järel vanuselt teine saade Eesti Raadios.

Ohuline oli, et "Keskööprogrammis" sai eetrisse lasta välismaist popmuusikat.

Keskööprogrammis katsetati esmakordselt autorikava – taoline uuendus rõhutas ajakirjaniku isikut ja lubas kuulajail teha omi eelistusi kergemini kui ajakirja-tüüpi saadete puhul, kus iga lõigu teeb eri reporter (Intervjuu Ivar Trikkeliga). Autorikava eelkäijaks võib pidada 1957. aastal alanud saadet "Reporteritund".

Tabel 1. Teemade jaotus Keskööprogrammis ja Eesti Raadios

Valdkond	Keskööprogramm	Eesti Raadio
poliitika ja ideoloogia	5,4%	22,8%
majandus, tootmine	5,9%	16,0%
teenindus, olme	1,4%	7,2%
avalik kord	0,9%	3,9%
perekond, kodu	3,2%	4,7%
kultuur	63,3%	22,2%
teadus, haridus	8,8%	8,5%
sport	6,6%	10,1%
loodus	4,5%	4,6%

"Keskööprogramm" oli äsjaloodud Vikeraadios koos "Päevakajaga" ainus saade, mille pikkus oli üle poole tunni, lubades teemasse süvitsi minekut ja meelolu loomist.

Kohe alguses võeti "Keskööprogrammis" üles teemasid, millest päeval polnud võimalik juttu teha. Üks esimestest saadetest puudutas seksiprobleeme.

1984. aasta ENSV Teleraadio Komitee Panoraam toob ära Eesti Raadio teemade ajalise mahu protsentides aastatel 1979-1982 (Timak 1985: 110). Eesti Raadio ja "Keskööprogrammi" sama teemade jaotus kõrvuti (vt tabel 1) näitab, milline on olnud Eesti Raadio rõhuasetus ja kui palju ühildub see "Keskööprogrammis" kajastust leidnud teemadega.

Tabel illustreerib ilmekalt "Keskööprogrammi" rõhuasetuse erinevust, võrreldes Eesti Raadio tervikprogrammiga. Kui kogu programmis pöörati kultuuri ja ideoloogia teemale võrdset tähelepanu, siis "Keskööprogrammis" on kultuuri osatähtsus võrreldes teiste teemadega väga suur. Põhjuseks on asjaolu, et selle teema alla mahuvad regulaarsed "Keskööprogrammi" sarjad ja enamus jututeemadest: kujutav kunst, kirjandus, teater, film, reisid, muuseumid ja raamatukogud, samuti saated ajaloos ja raadlõga seonduvatel teemadel.

Keskööprogrammide autorid ja nende poolt kajastatud teemad

"Keskööprogrammi" autorite ja nende poolt kajastatud teemade ring on suhteliselt avar. Saadete autoriteks aastatel 1979-1984 on olnud 116 inimest*. Need inimesed on teinud 616 autori programmi. 47 autorit ehk 40,5 % tegijaist on piirdunud ühe saatega. Kaks saadet on teinud 25 inimest (21,5 %). Taoline suur tegijate hulk annab tunnistust sellest, et "Keskööprogramm" on olnud põhimõtteliselt avatud – see tähendab, et just neisse saadetes oli vabakutselistel võimalik kaastõid teha ja end ajakirjanikuna proovile panna. Eriti hea võimaluse andsid selleks mosaliksaadete lühikesed lõigud. Tunniajalise huvitava saate koostamine nõuab vaeva ka elukutseliselt ajakirjanikult.

"Keskööprogrammi" autorid on enamjaolt raadiomaja inimesed. Väljaspoolt maja on keskõõsaateid sel perioodil teinud 42 inimest, see moodustab pea kolmandiku saate tegijatest, lisaks veel mõned inimesed, kelle põhitöökoht sel ajal oli Eesti Televisioonis.

"Keskööprogrammi" 116st autorist on vaid 37 teinud neli saadet või rohkem. Neist vaid mõne üksiku puhul võib rääkida pühendumisest mingile konkreetsele teemale või teemadele.

Üksiksaadetest tasub märkida järgmisi tegijaid ja nende poolt valitud teemasid:

Reet Kudu tegi saateid tantsu ja teatri teemal, näiteks portreesaateid eesti balerinidega ja Moskva Suure Teatri näit-

* Andmed pärinevad saatetekstidest, mida säilitatakse ER arhiivis.

lejatega, samuti teatrimuusikast, kuid ka kehakultuurist ja tervisest.

Ants Vainu teemaderingi kuuluvad teatrisaated. Mitmel aastal on ta teinud keskkõõsaateid teatriballidest, lisaks näitlejate ringsõitudest, Noorsooteatri juubelisaate jms.

Urmas Oti vestluskaaslasteks on olnud kogu Nõukogude Liidus hästi tuntud ja teatud isikud, peamiselt filminäitlejad nagu Innokenti Smoktunovski, Mihhail Bojarski ja mõned teised. Tema portreeterivaid keskkõõprogramme võib seega vaadelda eeltööna alates 1987. aastast Kesktelevisioonis suure populaarsuse võitnud "Teletutvusele". Muuseas, viimastimainitud saate esimene salvestus oli Juri Nikuliniga, kellega ta 1983. aastal tegi ka "Keskõõprogrammi".

Vello Lääne kaht kõige viljakamat keskkõõprogrammide tegemise aastat on kandnud kindlad teemad. 1982. aastal tegi ta saateid Nõukogude Liidu linnadest, pöörates erilist tähelepanu nende saatusele Suures Isamasõjas. Sellest annavad tunnistust ka saatepealkirjad, nagu näiteks "Kangelaslinn Odessa" ja "225 päeva mehisust" (nii kaua pidas dessant vastu Väikesel Maal). 1984. aasta saated on ta pühendanud mitmesuguste kogude omanikele.

Keskõõprogrammide teemad 1979-1984

Keskõõprogrammide teemade ring on küllaltki avar ja vaheldusrikas. Vaid 16 üldteemat 58st korduvad igal aastal. Neist raadio, kunst, film ja osaliselt ka ajalugu on seotud kindlate sarjadega, mis põhjendab nende teemade suurt esinemissagedust.

Raadioteema kõrge esinemissagedus – 50 saadet – on suurelt jaolt põhjendatud Ivar Trikkeli raadioarhiivi kasutava sarjaga "Heliarhivaar", kuid pea igal aastal tehti ka ajakirjandus- ja raadiopäevale pühendatud saateid.

Palju tähelepanu on pööratud noortele, eriti just üliõpilastele. Igale aastal, väljaarvatud 1984. aastal, on eetris olnud saated EÜE ja EÕM kohta. Samuti on viiel aastal tehtud kokku seitse saadet üliõpilaselust.

Võrdse tähelepanu all on olnud muuseumide/raamatukogude ja muude kogude teema, vastavalt 21 ja 20 saadet, vestlus toimub tavaliselt ühe, kuid antud alal väga asjatundliku inimesega. Sama palju saateid (21) on ka tervise teemal.

Kokkuvõttes võib öelda, et keskkõõprogrammide temaatika on väga lai: kultuur, haridus, teadus, ajalugu, turism, tööstus, bioloogia jpm.

Saatesarjad

Aastatel 1979-1984 oli "Keskööprogrammis" kolm autori-sarja:

1) Martti Soosaare Eesti kunstnikke portreeteriv "Õhtu kunstniku ateljees", mis oli esimene kujutavale kunstile pühendatud sari raadios, eesmärgiks kujutava kunsti propageerimine ja kunstnike isiksuste tutvustamine.

2) Ivar Trikkeli raadioarhiivi tutvustav "Heliarhiivaar". Peateemaks autori sõnastuses oli "kultuuriinimese töö ja koht omas ajas" (Intervjuu Ivar Trikkeliga).

3) Alates viiendast saatest Liina Kirdi toimetatav, peamiselt Eesti filmielu tutvustav "Filmilabürint". Ajakirja-tüüpi saade, mille erinevaid lõike sidus filmiteema.

Kultuuriteemalised saated

Kultuuriteemalised on selle ajaperioodi saadetest 63,3 %. Kultuuri alla käivad nii kunsti-, rahvuskultuuri-, kui ajaloo-teemalised saated. Enim on tähelepanu osaks saanud kujutav kunst (66 saadet), teater (57), film (46). Filmi- ja kunstiteemaliste saadete arv on suur, tänu vastavatele sarjadele, kuigi neil teemadel on teinud juttu ka teised autorid. Teatriteemalised saated on olnud suures osas portreesaated näitlejatega, kuid on olnud ka saateid teatriballidelt ja ringreisidelt.

Kultuuri tähtsus sel ajaperioodil oli tänase päevaga võrreldes tunduvalt suurem. Kultuur pakkus ühte vähestest võimalustest seista vastu venestamise survele.

Reisisaated

Omaette tähelepanuväärne ja aega iseloomustav on suur hulk reisimuljeid vahendavaid saateid. Ajal, mil riigipiirid olid lihtinimesele suletud, oli raadio üks võimalustest muu maailma elust-olust teada saada.

Kapitalistlikest riikidest oli juttu 37 korral, Nõukogude Liidu huvitavatest paikadest 32 korral. Teisi sotsialismimaid tutvustati kuuel korral. Eesti huvitavatest kohtadest ja paikadest tehti kesköösaadetes juttu 24 õl.

Loodud pilt sõltub isiksusest. Välisreisidest rääkisid peamiselt loovinimesed, mõnikord mitu inimest ühes saates, või siis teadlane või mõne muu eriala inimene, kes oli tööülesaanete täitmisel viibinud välisriigis mitmeid kuid. Loovinimeste ja teadlaste suur osakaal taolistes saates oli tingitud peamiselt sellest, et neil oli kergem üle piiri pääseda, samuti oli neil erine-

valt tavaturistist ka rääkida enam kui vaid tänavapildist ja vaatamisväärsustest.

1983. aastal olid eetris ka teistsuguse rõhuasetusega saatet, näiteks Peeter Sookruusi tehtud "Ühiskonnateadlasena Lääne-Saksamaal" ja "Ühiskonnateadlasena Inglismaal". Need on klassikalised ideoloogilises võtmes saatet, mille üldsõnum on, et neis kapitalistlikes riikides on inimeste elu tunduvalt raskem kui Nõukogude Liidus (mainitud oli kõrgeid makse ja korteriüüri, nii et kolmandik sissetulekust läheb nende peale), ja et nendeski riikides on kommunismi pooldavaid inimesi, kes tunnustavad Nõukogude Liitu ja selle riigisüsteemi.

Ka Anne Grünbergi saade Ameerika Ühendriikidest on keskendunud sotsiaalsetele probleemidele. Sellegi saate külaliseks on ühiskonnateadlane. Siiski on ideoloogiliste ja poliitiliste saadete üldarv suhteliselt väike.

Kokkuvõte

Eesti Raadio "Keskõõprogrammi" autorisaated on avatud struktuuriga programmid, mis annavad autorile võimaluse eetritundi väga isikupäraselt täita, peegeldades sellega oma huvisid, mõtlemist ja kogemusi rohkem, kui see oli võimalik kindla teema ja struktuuriga päevastes saadetes. Seetõttu nõuab keskõõprogrammide tegemine head taustmaterjalide tundmist, sest muidu päevast väsinud kuulajat tund aega raadio juures ei hoia.

Paradoksina on aga praegu keskõõeelsel tunnil raadiokuulajaid väga vähe, nii et tuntuks sel ajal eetris oma mõttevilju välja käies ei saavuta, pigem on võimalik just sel tunnil teha saatet sisemise sunni tõttu.

Kuna "Keskõõprogramm" on enim loomingulist vabadust pakkuv saade, seda nii sisu kui vormi poolest, on põhjendatud ka suur tegijate-katsetajate ring uuritud perioodil.

Saate mõju Eesti Raadio arengule on märkimisväärtne. Just "Keskõõprogramm" läks esimese stuudiosaatenähtuse otse eetrisse, esmakordselt tehti just "Keskõõprogrammi" all sarisaade kujutavast kunstist, lisaks uued saatevormid ja uued lähenemismoodid.

Ka mitmetele ajakirjanikele on "Keskõõprogramm" olnud hüppelauaks. Näiteks on Helgi Erilaid just seal saavutanud oma tuntuse, samuti olid Urmas Oti hilisemad üleliiduliselt tuntud vestlussaated Nõukogude Liidu kuulsustega alguse saanud just keskõõprogrammist.

"Laupäevamosaigis" koostati Eesti esimene muusika-edetabel ja tutvustati laiemalt Lääne muusikat. Sellest saatest

kasvas välja ka 1980ndate esimese poole ülipopulaarne noorte-saade "Soovid, soovid, soovid".

Keskõsaadete teemade analüüsist järeldub programmi kultuurisuundumus, mida saab põhjendada eetriaja, laia teemaderingi ja tol ajal ühiskonnas ning ajakirjanduses valitse-nud tavadega, kus just kultuur oli rahvusidentiteedi säilitami-se võimaluseks. Mitmetasandilist kultuuriteemat soosis ka rahulik aeg. Samuti olid sel ajal kultuuritegelased – näitlejad, kunstnikud ja teised loovisikud – meedias kõrgemal positsioo-nil kui praegu, mil neil tuleb tuntud isiku staatust jagada mo-dellide, edukate ettevõtjate ja nende elukaaslaste ning teiste kaasaegsete meedialemmikutega.

"Keskõõprogramm" andis suurepärase võimaluse läbi nõu-kogude ajakirjandusele sobivate teemade rääkida hoopis üld-inimlikel teemadel, nii näiteks ei ole Andrus Saare saade BAMi ehitusest sugugi mitte saade kommunistlike noorte ennastsal-gavast kodumaa teenimisest ega looduse alistamisest inimese poolt, vaid üksindusest ja meeskonnasuhetest. Kuid program-mi tekstide üksikasjalik analüüs on juba teise uurimistöö tee-ma.

Keskõsaadete peamine funktsioon on algusest peale olnud õisele kuulajale seltsi pakkumine. Neis pole kunagi lahatud põ-letavaid päevaprobleeme, pigem on vahendatud inimestele ko-gemusi, nii elu-, reisi-, teaduse- kui kultuurialaseid. Samas on teised keskõsaadete funktsioonid ühiskonna ja meediamaa-sliku muutuste tõttu nõukogude ajaga võrreldes muutunud. Kui tol ajal pakkusid õised saated võimalust rääkida kõige täht-samast, siis praegu on õsasaated ühetähenduslikumad, ilma ideelise funktsioonita kaaslastel hülisele kuulajale.

Kirjandus ja allikad

- BMF Gallup Media raadiouuring 02.12.1998 – 02.03.1999.
Intervjuu raadioajakirjanik Helgi Erilaiuga 28.08.1998.
Intervjuu raadioajakirjanik Ivar Trikkeliga 11.09.1998.
Lõhmus, M. (1996). *Toimetamine kui maailmapildi kujundamine*. Magistri-töö. Tartu Ülikooli ajakirjanduse osakond, Tartu.
Saar, A. (1977). *Raadioprogrammide funktsionaalne tüpoloogia*. Kandidaa-ditöö. TRÜ žurnalistika osakond, Tartu.
Saarna, A. (1982). *Lühiülevaade Eesti Raadio noortesaadete ajaloost*. Dip-lomitöö. TRÜ žurnalistika osakond, Tartu.
Timak, R. (1985). TV- ja raadiosaadete sisu-uurimise tulemusi. Rmt: *ENSV Teleraadiokomitee panoraam 1984*. Tallinn: Eesti Raamat.
Vihalem, A. (1969). Keskõisest saatesarjast. – *Rahva Hääli*, 12.03.1969.

Katrin Jaakson

Meediakriitika ja selle olukord Eesti päevalehtedes

Käesolev artikkel põhineb Concordia Ülikooli meediateaduskonnas 2000. aasta juunis kaitstud kursusetööl "Meediakriitika Eestis".

Meedia on äri ja mõneti on meediaärimeestel õigus, öeldes: *"Andke inimestele, mida nad soovivad. Kui inimesed on nõus maksma koomiksile eest, andke neile koomikseid. Kui publik nõuab kergestiseeditavat meelelahutust, ärge pakkuge neile "Macbethi".*" Siinkohal olekski meediakriitikutel paslik sõna võtta – kriitiku ülesanne on inimesi harida ja neld kriitilisteks ning analüüsivõimelisteks meediatarbijateks kasvatada.

Sõna 'kriitika' on tihti peale seotud negatiivse kaastähendusega. Kriitika tähendab arvustust, analüüsi ja interpretatsiooni. Scodari ja Thorpe kirjutavad, et olenevalt kontekstist, eesmärgist ja/või olukorrast, võib meediakriitika definitsioon muutuda. *"Lihtsalt öelduna hõlmab meediakriitika intellektuaalset, subjektiivset analüüsi ja/või hinnangut meediakunsti, meediapolitika, tehnoloogia kohta ja/või gruppi "omakasupüüdmataid" inimesi, kes ei saa kriitika tagajärjel tulu. Kuigi teostele antud hinnang on subjektiivne, peab see olema loogiliselt põhjendatud ja korralikult argumenteeritud."* (Scodari & Thorpe 1992)

Kriitikud oleme meie kõik. Avaldatud kriitika peaks aitama kriitikameelt arendada. Teisisõnu on meediakriitika eesmärgiks aidata inimesel näha enamat.

Eesti päevalehtede meediakriitika

Ajalehtede telekriitilisi ruuduke si lugedes jääb tihti peale mulje, nagu oleks suvaline lugeja arvamus poolkogemata trüki läinud – tegemist on ümberjutustuste, keelevääratuste ja tühjusega.

Mõte kasutada meediaarvustustes erinevate kriitikute arvamusil tundub huvitav, aga torkab silma paljude kriitikute ebaühtlane tase. Paljude kirjutajate seast võiks rangema valiku teha.

Põhirõhk on pandud telesaadete arvustamisele, ent meedia on ju ka raadio, press ja internet.

Sageli juhtub, et kriitik pühendub asjast rääkimise asemel sõnamängule. Näiteks: *"Kui kõik on koos nii ruumiliselt kui ajaliselt, siis peab skaalal olema korraga tähistatud nii maksimum-kui ka miinimumpunkt. Kuna normaaltingimustel on need reguleeritavad, aga toimides üheaegselt nii maksimum- kui miinimumpunktides, on kiirendus null."* (Sukmit 1998) Või: *"Nätsutava uusvenelastest publiku eesreas uneleb ümarpäine linnapea Lužkov."* (Vaher 1998)

Meediakriitikal on oma reeglid, stiil, stampväljendid ja parasiitsõnad. Uhked põimlaused, mõttekeerud, kõrvalepõiked ja rabavad võrdlused on meediakriitika kohustuslikud koostisosad. Jaagup Madu toob välja, et meedia oleks nagu kõige lihtsam asi, millest kirjutada (Madu 1996).

Arvustuste hulk on plahvatuslikult kasvanud, sest on tekkinud ja vohama hakanud ajakirjanduslik kirjarvustuse (muljendi) žanr. Puuduvad pidevus ja seoseid loovad protsesside käsitlused. Kriitika on küllustunud üksikteoste üksikarvustusteks.

Sageli on meediakriitika väheanalüütiline: saateid jutustatakse ümber, arvustus sarnaneb pigem tutvustusega ja on ebakompetentne. Pole süvenetud teemasse ega olda kursis faktidega. Arvustused annavad vähe nõu tegijatele.

Sageli ei arvesta kriitik analüüsitava saate sihtgrupiga – kui talle ei meeldi, siis ei meeldi kellelegi. Nagu peaksid kõik saated rääkima kõigile kõigest. Eeldatakse, et meediatarbija on keegi "lihtne inimene".

"On kurb mõelda, et ajakirjandusväljaanded (või mõned peatoimetajad või üksikud toimetajad või mõned ajakirjanikud) on loonud enesele ülimalt lihtsustatud arusaama lugejast, kelle puhul on tegu umbes kuue klassi haridusega, lühikest mälu ja vähest mõtlemisvõimet omava seltskonnaga, kellele pole mõtet pakkuda keerukamat mõtet või teksti, sügavaid vaidlusi," tõdeb Margot Visnap (Visnap 1999a). Ta lisab, et see on hariduse küsimus ja vaadates praegusi õppekavasid ning õpikuid, võib nentida, et hariduses on toimunud edasimineku.

Mis siis praegu analüütilist lähenemist asendab? Margot Visnap väidab, et selleks on impressionistlik arvamus (Visnap 1997).

"Kui meediakriitikana määratleda neid tekste, mida me leiame näiteks meie päevalehtedest, siis on nende funktsioon lõbus-tuslik. Taolise meediakriitika asi on pikendada kõneainet," on

veendunud Pedagoogikaülikooli reklaami- ja meediaosakonna juhataja Linnar Priimägi. Lõbustusajakirjandus tahab pikendada oma kohalolu ning mõõdab oma toimet sellega, kui kaua millestki räägitakse. Tema mõju ja õnnestumise määrab see, kas järgmisel päeval inimesed sellest räägivad või ei. *"Ega see niinimetatud meediakriitika muud taha. Selle ülesanne on pikendada ajaviitesaate mõju,"* on Priimägi kindel (Ibrus 1999).

Postimehe meediarvustuste autor Raimu Hanson ütleb: *"Nõnda saavad lugejad oma arvamust võrrelda kriitikutena esinevate isikute omaga kiiresti, ilma, et saade oleks meelest läinud."* Kui meediakriitika asi on saate toimet pikendada, siis sobib selline formaat küll (Ibrus 1999).

Omaette meediakriitiline ja -eetiline probleem on ajakirjandusväljaannete omanike esinemine oma väljaannetes. Kuidas saab siin rääkida kriitiku erapooletusest?

50 Eesti Päevalehe telearvustuse analüüs

Vaatlesin üksikasjalikumalt Eesti Päevalehes avaldatud 50 telekriitilist artiklit. Kokku kirjutati viiest telekanalist. Põhiosa kritiseeritud saadetest olid ETVst (36), vähem TV 3st (9), veel vähem Kanal 2st (3). Ühte saadet oli arvustatud nii TV 1 kui YTV 1 programmist. Välismaist telekanalit oli viiekümne päeva jooksul vaadeldud vaid korra. Põhjuseks vast see, et saate külalis-esinejaks oli meie ajakirjanik Harri Tiido.

Pooled artiklitest väljendasid negatiivset suhtumist analüüsitava saatesse, 34 % positiivset ja 16 % neutraalset seisukohta.

Artiklid koosnesid 10-15 lausest. Keskmiselt viis lauset kulutas kriitik sissejuhatusele. 5-7 lauset kulus saate ümberjutustusele, mis oli alati neutraalses toonis. Lõpuks tõi kriitik paari lausega välja saate plussid ja miinused.

Ükski meediakriitiline artikkel ei sisaldanud süvaanalüüsi.

Peamised kritiseeritud aspektid olid kaameratöö, teemavalik, saatejuhi käitumine ja külalised. Ei midagi, mida ka teleri ees unelev vaataja tähele ei paneks.

Kriitiliselt meediakriitikast

Mida arvavad meediakriitikast saadete tegijad? Hädine kolm on keskmine hinne, mille annavad meediakriitikale Eesti Ekspressi poolt küsitletud tuntud teletegijad (Eesti Ekspress 22.06.1999). Tüüpsüüdistused: kriitikud ei tunne meediaspetsiifikat, ei põhjenda ega analüüsi, on subjektiivsed ning kirjuta-

vad peatoimetaja hirmus oma kirjatükke kirstustades ja ülejala. Indrek Treufeldt väidab, et tõsine probleem seisneb selles, et kriitika ületab teatud kompetentsuse piiri. Kriitikutel puudub tihtipeale ettekujutus sellest, millised on televisiooni või raadio formaadid, vahendid, proportsioonid, milline on televisiooni või raadio keel (Eesti Ekspress 22.06.1999).

Kiur Aarma sõnul peaks kriitik teletegijale olema kui partner. Kriitik võiks kirjeldada tendentse-suundi, mille järgi teletegija võiks oma loomingut korrigeerida (Eesti Ekspress 22.06.1999).

Kokkuvõte

Eesti meedia probleemiks on see, et meediategijad ja -kriitikud peavad üksteist mitte partneriteks, vaid vaenlasteks. Pisut sümboolsena tunduvad meediakriitilised veerud täidavad ülevaatükku ja meelelahutuslikku funktsiooni. Samas leidub Eestis inimesi, kes ootavad kriitikutelt lisaks ümberjutustusele siiski ka põhjalikku analüüsi. Uurimuslikkust ja põhjalikkust ootavad kriitikutelt ka meediainimesed. Nende jaoks on oluline adekvaatne tagasiside oma tööle. "Kiire ärategemise" asendumine professionaalse meediakriitikaga aitab Marju Lauristini sõnul kaasa kvaliteetajakirjanduse sünnile (Visnap 1997).

Kirjandus ja allikad

- Epner, L. Eesti teatrikriitika 1998. – *Sirp*, 26.03.1999.
Harro, H. Ringmäng Eesti meedias. – *Postimees*, 09.11.1999.
Ibrus, I. Meediakriitika – osav promo. – *Eesti Ekspress (Areen)*, 22.06.1999.
Jugaste, A. Miks on Eesti meedia nii kergesti haavatav? – *Postimees*, 03.10.1999.
Juske, A. Meedium number üks. – *Eesti Päevaleht*, 18.11.1998.
Kook, U. Meediaarvustus – pilt ei tule sisuga kaasa. – *Eesti Päevaleht*, 27.05.1999.
Laasik, A. Meediakriitika teeb haiget. – *Eesti Päevaleht*, 25.11.1999.
Lauk, E. Üksilm ja hapud viinamarjad. – *Postimees (Arter)*, 26.02.2000.
Lõhmus, A. Lapsajakirjanikust sirgub magister. – *Postimees (Arter)*, 12.02.2000.
Madu, J. Meediakriitiku portree. – *Eesti Päevaleht*, 06.11.1996.
Mälgand, E. Meediakriitika vajalikkusest. – *Sõnumileht*, 05.09.1997.
Pullerits, P. Homoteema vahefinixis. – *Postimees*, 03.09.1999.
Põldmäe, Paavo (2000). Pildikasti paine. – *Teater. Muusika. Kino*, nr 1.
Scodari, J. M. & Thorpe, C. (1992). *Media Criticism: Journeys in Interpretation*. New York:???
Seero, T. Kriitiliselt meediakriitika kriitikast. – *Sõnumileht*, 04.01.1998.

- Sukmit, K. Saatest "Teateid tegelikkusest". – *Sõnumileht*, 03.10.1998.
- Tatrik, E. Koomiks ja kriitika. – *Postimees*, 16.12.1998.
- Vaher, V. Siiruviruline seep. – *Sirp*, 04.09.1998.
- Veidemann, R. Vajatakse meediakriitikat. – *Sõnumileht*, 28.07.1997.
- Veskimäe, L. Staaristumise aasta ehk liputamine (endaga) toob juba hästi sisse. – *Eesti Ekspress*, 16.01.1997.
- Visnap, M. (1999a) Ajakirjandus kellele? – *Postimees (Kultuur)*, 30.10.
- Visnap, M. (1999b) Intervjuu Marju Lauristiniga. – *Eesti Ekspress (Areen)*, 04.11.
- Visnap, M. Paluks ajakirjandust mõtlevale lugejale, soovib Marju Lauristin. – *Postimees*, 29.08.1997.